

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІНІҢ ЖАНЫНДАҒЫ
МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ АКАДЕМИЯСЫ

Басқару институты

Қолжазба құқығында

Дидарбеков Даурен Қайратович

ЖЕКЕ СОТ ОРЫНДАУШЫЛАР ИНСТИТУТЫ: ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКА

«7М041 – Бизнес және басқару» дайындық бағыты бойынша
«7М04118 - Өңірлік даму» білім беру бағдарламасы

«7М04118 - Өңірлік даму» білім беру бағдарламасы бойынша
Бизнес және басқару магистрі дәрежесін алу үшін магистрлік жоба

Ғылыми жетекші _____ Е.Ш. Дусипов з.ғ.д. профессор.

Жоба қорғауға жіберілді: «_____» _____ 2023 ж.

Басқару институтының директоры: _____ Гаипов З. С., с. ғ.д.

Астана, 2023

МАЗМҰНЫ

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР.....	2
БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР	3
КІРІСПЕ.....	4
НЕГІЗГІ БӨЛІМ	7
ҚОРЫТЫНДЫ.....	44
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕР ТІЗІМІ.....	48

Нормативтік актілерге сілтемелер

Осы магистрлік жоба мынадай нормативтік құқықтық актілерге сілтемелер пайдаланылды:

Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30 тамыздағы Конституциясы.

Қазақстан Республикасының 1994 жылғы 24 желтоқсандағы № 268-ХІІІ Азаматтық кодексі.

Қазақ КСР-нің 1990 жылғы 23 қарашадағы «Қазақ КСР-суд кеме орналастыру туралы» Заңы. Күші жойылды 2000 жылғы 25 желтоқсандағы Заңмен «Сот приставтары туралы» Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 7 шілдедегі № 150-1 Заңы «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы».

Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 30 маусымдағы № 253-І Заңы. Күші жойылды-2010 жылғы 2 сәуірдегі заңмен «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы».

Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 2 сәуірдегі № 261-IV Заңы «Медиация туралы».

Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 28 қаңтардағы № 401-IV Заңы "Қазақстан Республикасы сот жүйесінің тәуелсіздігін күшейту жөніндегі шаралар туралы «Қазақстан Республикасы Президентінің 2000 жылғы 1 қыркүйектегі Жарлығы. Күші жойылды.

Президенттің 2010 жылғы 22 қыркүйектегі № 1066 Жарлығымен БҚ бойынша шаралар туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 17 тамыздағы № 1039 Жарлығы.

Белгілер мен қысқартулар

АІЖТЗ/АИСОИП	- Атқарушылық іс жүргізу органдарының автоматтандырылған ақпараттық жүйесі
ЖСО	- Жеке сот орындаушылары
ЖСО Ар-намыс кодексі	- Жеке сот орындаушыларының кәсіби Ар-намыс кодексі
ЖСОП	- жеке сот орындаушылардың (республикалық) палатасы
ҚР БП ҚСЖАЕК	- Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитеті
ҚР ӘҚБтК	- Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексі
МСО	- Мемлекеттік сот орындаушылары
РЖСОП	- Республикалық жеке сот орындаушылар палатасы
СО	- Сот орындаушылары

Кіріспе

Тақырыптың өзектілігі. Конституцияның 1-бабының 1-тармағына сәйкес Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде бекіткен, оның ең жоғары құндылықтары адам, оның құқықтары мен бостандықтары болып табылады. Қазақстан Республикасында с Сот актілері мемлекеттің бүкіл аумағында міндетті болып табылады [1].

Сот актілерін орындау Қазақстан Республикасының сот жүйесінің ажырамас бөлігі, оның маңызды тетігі, сондай-ақ қазіргі азаматтық процестің шешуші кезеңі болып табылады. Сот төрелігін тек сот жүзеге асырады.

Қазіргі уақытта сот жүйесін сот актілерін орындаудың сапалы құрылған тетігінсіз ұсыну мүмкін емес, өйткені дұрыс құрылған және пәрменді тетік азаматтар мен заңды тұлғалардың құқықтарын, бостандықтарын, мүдделерін қорғаудың кепілі болып табылады. Бұл фактор беделді, сондай-ақ халықтың жалпы мемлекеттік билікке және атап айтқанда сот жүйесіне деген сенімін қалыптастыру кезінде тікелей маңызға ие.

Шығарылған, бірақ орындалмаған сот актісі тек әділеттіліктің ресми актісі болып табылады, әділеттіліктің нақты белгіленуі сот шешімі күшіне енгеннен кейін ғана пайда болады. Сот актілерін орындау жүйесін реформалау мәселелері көптеген жылдар бойы өзекті болып келеді.

Алайда оны реформалау жолындағы маңызды кезең 2010 жылғы 2 сәуірде «атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Заңын (бұдан әрі – «атқарушылық іс жүргізу туралы» Заң) қабылдау болып табылады. Осы Заңның қабылдануы атқарушылық іс жүргізудің қазіргі заманғы тетігін қалыптастыру жолындағы шешуші қадам болып саналады.

Осы заңнамалық актінің маңызды новелласы жеке сот орындаушылары институтын (бұдан әрі – ЖСО институты) енгізу, оларға атқарушылық іс жүргізудің жекелеген санаттарын беру, мемлекеттік сот орындаушыларының өкілеттіктерін қайта қарау (бұдан әрі - ЖСОБ) болды. Сот орындаушыларының мемлекеттік қызметін қысқартуға бағытталған мемлекеттік саясат векторы да өзекті болып табылады.

Жеке сот орындаушысы институты 2005 жылы басталған ұзақ жұмысынан кейін 2010 жылы «атқарушылық іс жүргізу туралы» Заң. Көрсетілген уақыттан бастап Қазақстан Республикасында мемлекеттік сот орындаушыларымен қатар жеке сот орындаушылары да өз қызметін жүзеге асырады. «Атқарушылық іс жүргізу туралы» Заңның 138-бабы 1-тармағының мазмұнына сүйене отырып, Атқарушылық құжаттардың көп бөлігін жеке сот орындаушылары орындауға тиіс. Мәселен, егер мемлекеттік сот орындаушыларының құзыретіне байланысты атқарушылық құжаттардың орындалуы жатса:

- 1) мемлекеттен өндіріп алу арқылы;

- 2) заңды тұлғадан өндіріп алумен, елу және одан да көп- дауыс беретін акцияларының (жарғылық капиталға қатысу үлестерінің) центтері мемлекетке және онымен үлестес заңды тұлғаларға тиесілі;
- 3) табиғи монополиялар субъектілерінен өндіріп алу;
- 4) өндіріп алу мөлшері мың айлық есептік көрсеткіштен асатын мемлекеттің пайдасына өндіріп алу арқылы;
- 5) мүлікті тәркілеу не мүлікті мемлекетке беру туралы;
- 6) мемлекет мүддесі үшін жүргізілетін жер учаскелерін және басқа да санаттармен байланысты істерді көшіру, қоныстандыру, бұзу, алып қою арқылы барлық басқа атқару құжаттары ЖСО құзыретінде болады. Осылайша, ЖСО орындауға берілген құжаттардың тізімі өте кең. Бұл ретте, ЖСОБ институты мемлекеттік сот орындаушыларына қарағанда тиімдірек деп болжанатынын атап өткен жөн, өйткені ЖСО атқарушылық құжатты орындағаннан кейін сыйақы алады, яғни олардың тез және нәтижелі орындауға мүдделілігі бар.

Мемлекет үшін ЖСО институты да қолайлы деп есептеледі, өйткені бұл өзін-өзі қаржыландыратын институт. Осыған байланысты ЖСО институтын одан әрі дамыту және жетілдіру, оның құқықтық реттелуін қайта қарау қажет, сондай-ақ атқарушылық іс жүргізудің мақсаттарын ескере отырып, ЖСО мен ЖСО қызметімен айналысу құқығына үміткер тұлғаларға қойылатын талаптарды күшейту қажет.

ЖСО институтын одан әрі қалыптастыру мен дамытуға арналған курсты Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Ұлт жоспары – 100 нақты қадам» бағдарламасымен белгіледі, онда 27 қадаммен жеке сот орындаушылары институтын одан әрі дамыту көзделген. Сот орындаушыларының мемлекеттік қызметін кезең-кезеңімен қысқарту [2]. ЖСО институтын енгізу Қазақстан Республикасының сот жүйесінде бәсекеге қабілетті органы қалыптастыру жолындағы елеулі қадам болып табылады, бұл сот актілерін орындаудың тиімділігін арттыруға мүмкіндік берді.

Сонымен қатар, ЖСО-ның шамадан тыс жүктелуі, осыған байланысты туындайтын атқарушылық құжаттардың орындалу сапасы, ЖСО жауапкершілігі мәселелері өзекті болып қала береді.

Зерттеудің мақсаты мен міндеттері. Бұл жұмыстың мақсаты ЖСО институтын қалыптастыру процесін зерттеу, осы институттың даму перспективаларын анықтау, сондай-ақ оны одан әрі жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеу болып табылады.

Магистрлік зерттеу аясында келесі міндеттерді шешу қажет:

1. Қазақстан Республикасында ЖСО институтының пайда болу және қалыптасу процесін зерделеу;

2. Осы институтты енгізудің халықаралық тәжірибесін зерделеу, сондай-ақ ЖСО институтының жұмыс істеуінің қазақстандық тәжірибесімен салыстырмалы талдау жүргізу;

3. ЖСО институты саласында жүргізіліп жатқан мемлекеттік саясатты талдауды жүзеге асыру;

4. ЖСО институтын одан әрі жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Зерттеу объектісі - ЖСО институты атқарушылық құжаттардың тиімді орындалуын қамтамасыз ететін механизм ретінде.

Зерттеу пәні - ЖСО институтын енгізуге, қалыптастыруға және жетілдіруге бағытталған мемлекеттік саясат болып табылады. Сондай-ақ атқарушылық іс жүргізу туралы заңнама нормалары, алимент өндіру барысында туындайтын теориялық және практикалық мәселелер.

Магистрлік жобада ЖСО қызметін реттейтін нормативтік құқықтық актілер, бағдарламалық құжаттар, Исаенкова О.В., Шерстюк В. М., Батычко В., Баймолдина З.Х. ғылыми еңбектері пайдаланылды. Сонымен қатар, мемлекеттік органдардың, мемлекеттік емес ұйымдардың сайттары қолданды.

Зерттеу әдістері - Бұл жұмыста теориялық және эксперименттік әдістер, атап айтқанда тарихи әдіс, сондай-ақ абстрактіліден нақтыға көтерілу әдісі қолданылады. Тарихи әдістің көмегімен ЖСО институтын енгізу және қалыптастыру кезеңдері зерттелді, оның қалыптасу және даму процесі сипатталды. Абстрактіліден нақтыға көтерілу әдісімен атқарушылық іс жүргізудің негізгі принциптері және олардың ЖСО институтымен байланысы зерттеледі. Салыстырмалы әдіс арқылы шет елдердің тәжірибесімен ЖСО институтын енгізудің қазақстандық тәжірибесіне салыстырмалы талдау жүргізілді.

Зерттеу сонымен қатар әмбебап әдістерді қолданады. Мысалы, талдау әдісі ЖСО институты енгізілгенге дейін атқарушылық іс жүргізу жүйесін бағалауға мүмкіндік береді. Талдау арқылы бар проблемаларды анықтауға мүмкіндік беретін статистикалық мәліметтер зерттеледі.

Сонымен қатар, жұмыста арнайы зерттеу әдістері де қолданылады. Мысалы, ресми құқықтық әдіс қолданылады. Бұл әдіс ЖСО институты саласындағы қолданыстағы заңнамаға баға береді. Сондай-ақ, бұл әдіс қолданыстағы заңнамадағы олқылықтар мен қайшылықтарды анықтауға мүмкіндік береді. Салыстырмалы құқықтық әдіс ерекше рөл атқарады. Бұл әдісті қолдану қазақстандық құқықтың әртүрлі салаларының нормаларын, сондай-ақ қазақстандық құқықты шет елдердің құқық нормаларымен салыстыруға мүмкіндік береді.

Құқықтық модельдеу әдісі қолданыстағы заңнаманы жетілдіру бойынша ұсыныстарды жүзеге асыру үшін қолданылады. Гипотеза мынада: тағылымдамадан өтпей және аттестаттаудан өтпей ЖСО лицензиясын алуға құқығы бар адамдардың тізбесін кеңейту, медиация институтын дамыту, ЖСО жауапкершілігінің жекелеген мәселелерін қайта қарау арқылы ЖСО-ге жүктемені азайтуға бағытталған шаралар мәжбүрлеп орындау тетігінің тиімділігін арттыруға ықпал ететін болады.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы. Жұмыста Қазақстандағы ЖСО институтына қатысты негізгі аспектілер берілген, атап айтқанда, оны

зерттеуге кешенді көзқарас көрсетілді. Оны енгізу және қалыптастыру тетігі егжей-тегжейлі зерттелді, ЖСО институтының жұмыс істеу тиімділігіне талдау жасалды, сондай-ақ оны одан әрі жетілдіру бойынша нақты шаралар ұсынылды.

Жеке сот орындаушылары институты

1.1 Жеке сот орындаушылары институтының заңнамасының даму тарихы.

Кез-келген демократиялық мемлекеттің айрықша ерекшелігі-оның аумағында тұратын адамдардың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғау қабілеті. Бұл ретте адам құқықтарын қорғау саласындағы негізгі халықаралық құжаттар оның құқықтық қорғалуының негізгі критерийі мемлекет қамтамасыз еткен әділ сот ісін жүргізу құқығы деп аталады.

Сонымен бірге, сот актісінде көрсетілген шешім іс жүзінде іске асырылған жағдайда ғана сот талқылауын әділ деп атауға болатын маңызды жағдайды атап өту қажет. Басқаша айтқанда, сот шешімі практикалық іске асырылмай тек ресми, декларативті болып табылады.

Бұл жағдайда сот актілерін орындау қамтамасыз етілетін тетіктер жеке және заңды тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделерін іске асыруда маңызды рөл атқарады. Біздің елімізде жеке орындау институты жақында пайда болды. Оның қалыптасуы егемендік пен тәуелсіздік жарияланғаннан кейін жиырма жылға жуық уақытты алды. Сонымен қатар, аталған кезең ішінде мәжбүрлеп орындау институтының өзі де елеулі өзгерістерге ұшырады.

1990 жылғы 25 қазанда мемлекеттік егемендіктің жариялануымен тәуелсіз Қазақстанның сот жүйесінің мәселелерін, сондай-ақ заңды күшіне енген сот актілерін орындау тәртібін регламенттеуге бағытталған бірқатар нормативтік құқықтық актілерді қабылдау кезеңі басталды. 1993 жылы Конституцияның қабылдануымен бұл бағыттағы жұмыс одан әрі күшейе түсті.

Көрсетілген кезеңде соттардың, сондай - ақ сот орындаушыларының құқықтық жағдайының барлық мәселелері Бір нормативтік құқықтық актімен-1990 жылғы 23 қарашадағы «ҚазССР-ді сотқа орналастыру туралы» ҚазССР Заңымен регламенттелді. Осы Заңға сәйкес сот орындаушылары сот жүйесінің құрамына кірді. Оларды лауазымға тағайындауды тиісінше Жоғарғы Соттың, облыстық және қалалық соттардың төрағасы жүзеге асырды. Сот актілерінің орындалуын бақылау функциясы осы соттардың төрағаларына да жүктелді [3].

Жоғарыда айтылғандардан, кеңестік кезеңдегі, сондай-ақ тәуелсіздіктің алғашқы жылдарындағы мәжбүрлеп орындау институты сот жүйесінің ажырамас бөлігі ретінде ерекше қабылданды. Болашақта өтпелі кезеңнің әртүрлі нормативтік құқықтық актілерінде аталған Заң бірнеше рет өзгертілді, алайда атқарушылық іс жүргізу жүйесінде түбегейлі өзгерістер атқарушылық іс жүргізу туралы салалық заң қабылданғаннан кейін ғана орын алды.

Алғаш рет сот жүйесі мен атқарушылық іс жүргізу жүйесіндегі проблемаларды шешудің тұжырымдамалық тәсілдерінің қажеттілігі туралы мәселе 1994 жылғы 12 ақпандағы Қазақстан Республикасындағы Құқықтық

реформаның мемлекеттік бағдарламасымен көтерілді. Бұл құқықтық бағдарламаны қабылдаудың мақсаты КСРО-дан мұра болып табылатын қолданыстағы мемлекеттік құқықтық жүйені түбегейлі қайта қарау, сондай-ақ оны нарықтық экономиканың шындықтары мен талаптарына сәйкес келтіру, базалық институттарды қалыптастыру болды.

Құқықтық реформа бағдарламасының идеясы мәжбүрлеп орындау институтын сот төрелігі жүйесінен шығару, сондай-ақ сот актілерін орындау процесін ұйымдастыру саласында әділет органдарына барлық өкілеттіктер беру болды. Осы бағдарлама шеңберінде сот приставтары институтын құру жоспарланды, оның құзыретіне мынадай функциялар кіруі тиіс: сот актілерінің мәжбүрлеп орындалуын қамтамасыз ету, соттарды, процеске қатысушыларды және сот қызметкерлерін күзету, сондай-ақ Соттардың қызметін қамтамасыз етуге байланысты өзге де мәселелерді шешу.

Құқықтық реформаның мемлекеттік бағдарламасын орындау шеңберінде атқарушылық іс жүргізу жүйесін реформалаудың келесі маңызды кезеңі 1998 жылғы 30 маусымдағы «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Заңның, сондай-ақ 1997 жылғы 7 шілдедегі «сот орындаушылары туралы» Заңның қабылдануы болып табылады.

Аталған заңнамалық актілерге сәйкес сот шешімдерін орындау функцияларына Жоғарғы Сотты қоспағанда, соттар жанында тұрған Әділет министрлігінің аумақтық органдарының сот орындаушылары, ал сот орындаушылары сот қызметінің тәртібін қамтамасыз ету құзыретіне ие болды.

Осы тұрғыда заңнамаға сәйкес жекелеген атқарушылық әрекеттерді жүзеге асыру құқығы заңда тікелей көзделген жағдайларда басқа органдарға, ұйымдарға және лауазымды тұлғаларға берілгенін атап өту қажет [5]. Мәжбүрлеп орындау институтын одан әрі реформалау барысында осы институтты бір уәкілетті органдардың ведомствосынан басқа мемлекеттік органдардың ведомствосына бірнеше рет беру орын алды.

Мәселен, Тұңғыш президент 2000 жылғы 1 қыркүйектегі «Қазақстан Республикасы сот жүйесінің тәуелсіздігін күшейту жөніндегі шаралар туралы» Жарлығының қабылдануымен жаңа мемлекеттік органның – Жоғарғы Сот жанындағы Сот әкімшілігі жөніндегі комитеттің құрылуы атап өтілді. Осы мемлекеттік органның құзыретіне Әділет министрлігінен сот актілерін мәжбүрлеп орындауды қамтамасыз ету және ұйымдастыру жөніндегі функциялар берілді. Осылайша, атқарушылық іс жүргізу жүйесі қайтадан Жоғарғы Сот ведомствосына берілді [6].

Мемлекеттік деңгейде сот актілерін мәжбүрлеп орындау жүйесін одан әрі жетілдіру қажеттілігі туралы мәселе 2005 жылғы 6 маусымда Астана қаласында өткен судьялардың 4 съезі шеңберінде қайтадан көтерілді. Мұнда атқарушылық іс жүргізудің қолданыстағы жүйесін түбегейлі қайта қарау қажеттілігі, атап айтқанда, атқарушылық іс жүргізу туралы қолданыстағы заңнаманы қайта қарау қажеттілігі атап өтілді. Францияның, Германияның және басқа да шет

елдердің үлгісі мен тәжірибесі бойынша отандық ЖСОБ институтын енгізу мәселесіне ерекше мән берілді [7].

Бұдан әрі уәкілетті мемлекеттік органның - Жоғарғы Сот жанындағы Сот әкімшілігі жөніндегі комитеттің көмегімен осы бағытта елеулі шаралар қабылданды. 2007 жылғы маусымда өткен сот орындаушыларының съезі атқарушылық іс жүргізу жүйесін реформалау және ЖСО институтын құру процесіне айтарлықтай әсер етті. Аталған Съезге Премьер-министр, Жоғарғы Сот Төрағасы, Конституциялық Кеңестің Төрағасы, сондай-ақ Халықаралық сот орындаушылар Одағының делегациясы қатысты. Халықаралық сот орындаушылар Одағының қауымдастырылған мүшесі ретінде Қазақстан Республикасы 2007 жылғы 29 қарашада танылды [8].

ЖСО институтын түпкілікті заңдастыру 2010 жылдың 2 сәуірінде «атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы»

Заңның қабылдануымен өтті. Қазіргі уақытта осы заңнамалық актіде МЖӘ-нің, сондай-ақ ЖСО-нің құқықтық жағдайы, олардың атқарушылық құжаттардың жекелеген санаттарын орындау жөніндегі құзыреті регламенттеледі.

ЖСО институтының қалыптасуында Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы № 858 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат Тұжырымдамасының қабылдануы ерекше рөл атқарды.

Бұл құжатта сот ісін жүргізудің тиімділігін арттыруға ықпал ететін тетік ретінде ЖСО институтын енгізуге маңызды мән беріледі [9]. Осылайша, мәжбүрлеп орындау жүйесін реформалау контекстінде атқарушылық құжаттарды орындаудың аралас моделін құру қажеттілігі жарияланады, бұл ретте мемлекеттен өндіріп алу бойынша айрықша құзыретке тек мемлекеттік сот орындаушысы ие болады.

Бұдан әрі Президенттің «Қазақстан Республикасындағы құқық қорғау қызметі мен сот жүйесінің тиімділігін арттыру жөніндегі шаралар туралы» 2010 жылғы 17 тамыздағы Жарлығы шеңберінде атқарушылық құжаттарды орындауды ұйымдастыру шеңберінде функциялары мен өкілеттіктері қайтадан әділет органдарына берілген Жоғарғы Сот жанындағы Сот әкімшілігі жөніндегі комитетті тарату туралы шешім қабылданды.

Қазіргі уақытта Әділет министрлігі, құрылымдық бөлімше - сот актілерін орындау департаменті мемлекеттік саясатты жүзеге асыратын, сондай-ақ атқарушылық құжаттардың орындалуын қамтамасыз ету жөніндегі мемлекеттік реттеу функцияларын орындайтын уәкілетті орган болып табылады.

Бұдан басқа, жеке сот орындаушысы қызметін үйлестіруді жүзеге асыру мақсатында Коммерциялық емес, кәсіптік ұйым болып табылатын жеке сот орындаушыларының Республикалық Палатасы (бұдан әрі – ЖСОП) құрылды. Республикалық маңызы бар облыстар мен қалалардағы палатаның ЖСО өңірлік палаталары деп аталатын өз филиалдары бар.

Айта кету керек, бүгінгі таңда ЖСО институтын одан әрі дамыту мәселесі өзекті болып қала береді, оны жетілдіру бойынша одан әрі жұмыстар жүргізілуде. Бұл жұмысты жүргізу қажеттілігі Ұлт жоспарында да атап өтілді – 100 нақты қадам, Мұнда 27-қадамда сот орындаушыларының мемлекеттік қызметін кезең-кезеңімен қысқарту және жеке практикамен айналысатын сот орындаушыларының санын ұлғайту міндеті тұр [10].

«Жеке сот орындаушысы» ұғымының заңды анықтамасы «атқарушылық іс жүргізу туралы» Заңның 1-бабында берілген, оған сәйкес осы қызметті жүзеге асыру үшін Қазақстан Республикасының азаматтығы, жоғары заң білімі, уәкілетті орган берген лицензияның болуы талап етіледі. Сондай-ақ, RPCSI мүшелігі міндетті болып табылады [11].

ЖСО лицензиясын алу үшін заңнамада белгіленген тәртіппен тағылымдамадан және аттестаттаудан өту қажет. Тұтастай алғанда, атқарушылық іс жүргізудің маңыздылығын асыра бағалау мүмкін емес, бұл адамдардың субъективті құқықтарын қалпына келтіруге мүмкіндік беретін, атқарушылық құжатта көрсетілгенді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін құқықтық реттеу тетігіндегі соңғы кезең. Шынында да, бұзылған құқықтарды қалпына келтіруге қанша шығарылған және күшіне енген сот шешімі емес, осы сот шешімі бойынша тиімді және тиімді атқарушылық іс жүргізу көмектесетініне келісу керек.

Д. Х. Валеев атап өткендей, құқықтық нормалардың тиімділігі мәселелері – бұл заңнама сапасын, құқық қолдану қызметін, құқық субъектілерінің құқықтық сана деңгейін анықтауға мүмкіндік беретін жалпы теориялық мәселе [12]. Құқықтық нормалардың немесе құқықтық институттың тиімділігі олардың сапасымен байланысты. Бұл жағдайда сапа белгілі бір институтты реттейтін актілер санымен емес, олардың мазмұнымен, тиісті нормаларды іс жүзінде жүзеге асырумен бірге жүреді. Мәселен, ЖСО қызметін құқықтық реттеу мақсатында бірқатар нормативтік актілер мен құжаттар қабылданды, жеке сот орындаушылары институтын дамытудың 2018-2025 жылдарға арналған бағдарламасы қабылданды, біліктілік талаптары бекітілді және қолданыста, Қазақстан Республикасының Жеке сот орындаушыларының кәсіби Ар-намыс кодексі Қабылданды және тағы осындай атқарушылық іс жүргізудің жекелеген мәселелері бұрын құқықтық саясат тұжырымдамасында қозғалған болатын, сондай-ақ жекелеген зерттеулердің нысанасы болып табылды [13].

Бірқатар авторлар өздерінің ғылыми мақалаларын атқарушылық іс жүргізуді жетілдіру және сот шешімдерін орындау жөніндегі қызметті жүзеге асыруға шақырылған адамдардың тиімділігін арттыру мәселелеріне арнады [14;15].

Сонымен қатар, жекелеген зерттеулерде Қазақстанның жеке сот орындаушысы институтын енгізу және оның қызметі бойынша тәжірибесі оң деп қарастырылады [16]. Алайда, бүгінгі күні Қазақстанда ЖСО қызметіне байланысты атқарушылық іс жүргізудің тиімсіздігі туралы да, жеке сот орындаушысы қызметін реттеудегі олқылықтар туралы да куәландыратын

бірақатар проблемалар бар және сот орындаушылары мен атқарушылық іс жүргізудің басқа да субъектілері тарапынан бұзушылықтар туралы да айтады. Іс жүзінде мұндай проблемаларды болдырмау үшін, ең алдымен, ЖСО институтын реттеуге мұқият қарау және жекесот орындаушыға қойылатын талаптарды күшейту қажет сияқты.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, атқарушылық іс жүргізу саласында әлі реформа жоқ деп есептеледі. Бұл сала назар аударуды қажет етеді, өйткені бұл құқықтық реттеу механизмінің маңызды элементі, бұзылған құқықтарды қалпына келтіру және субъектілердің мүдделерін қорғау.

1.2 Қазақстан республикасындағы жеке сот орындаушылары институтын жетілдіру саласындағы мемлекеттік саясаттың тиімділігін талдау.

2011 жылы елде алғашқы жеке сот орындаушылары пайда болып, жұмыс істей бастады. Осы жылдар ішінде атқарушылық іс жүргізу саласында бірнеше рет заңнамалық өзгерістер енгізілді. Сонымен қатар, сот актілерін жеке орындау институтын дамыту тұжырымдамасы да өзгерді.

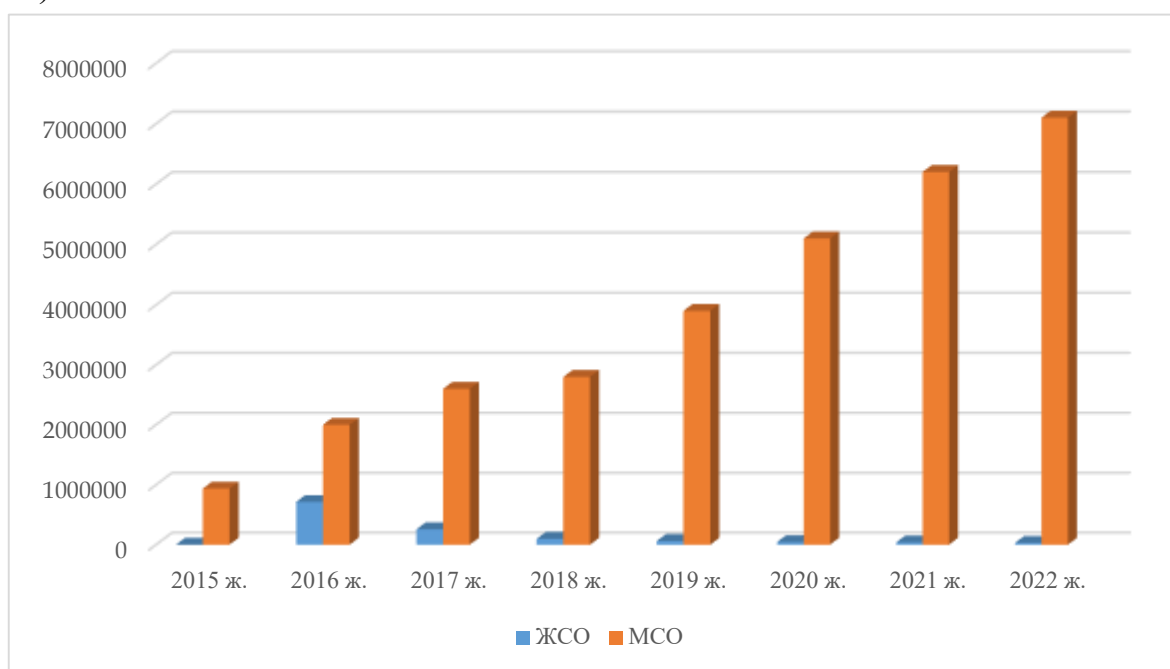
Уәкілетті орган келтірген деректерге сәйкес, жеке орындау саласындағы реформалар басталғанға дейін республика бойынша ЖСО саны 567 бірлікті құрады. ЖСО санын ұлғайтуға бағытталған өткізілген іс-шаралардың нәтижесінде 2016 жылы бұл көрсеткіш 1 347 бірлікке, 2017 жылы 1 461 бірлікке, 2018 жылы 1 511 бірлікке жетті.

2020 жылдың басындағы жағдай бойынша республика бойынша жұмыс істеп тұрған ЖСО саны 2053 бірлікке жетті, бұл 2015 жылмен салыстырғанда 4 есеге жуық артық. Бұл ретте жұмыс істеп тұрған ЖСО - ның ең көп саны Алматы-300 және Нұр-сұлтан-234 қалаларында орналасқан [17]. 2021 жылы ЖСО 2260 болды, ал 2022 жылы - 2232 ЖСО санының ұлғаюымен бір мезгілде ЖЖК санын кезең-кезеңімен қысқарту бойынша жұмыс жүргізілуде. Өткізілген іс – шараларға дейін МСО саны 1 245 құрады, барлығы 2016 жылдан 2018 жылға дейін 934 штат бірлігі қысқартылуға тиіс, нәтижесінде 2016 жылы 374 штат бірлігі, 2017 жылы тағы 374 бірлік, 2018 жылы 187 бірлік МСО қысқарды. Қазіргі уақытта республикада шамамен 310 МСО қызметін жүзеге асырады.

Осылайша, Әділет министрлігінің мәліметтеріне сәйкес, ЖСО санының ұлғаюы, сондай-ақ МЖС штат бірліктерінің қысқаруы республика бюджетіне жыл сайын шамамен 1,4 млрд теңге үнемдеуге мүмкіндік береді. Әділет министрлігінің ақпаратына сәйкес, 2015 жылдың 12 айының қорытындысы бойынша МСБ – да 1,4 миллион атқарушылық құжат, аталған кезеңде ЖСО-да 936 мың атқарушылық құжат болған. Атқарушылық іс жүргізу саласында жүргізілген реформадан кейін 2016 жылдың қорытындысы бойынша МЖС өндірісіндегі атқарушылық құжаттар саны екі есеге азайып, 712 мыңды құрады, ЖСО өндірісіндегі құжаттар саны екі есеге өсіп, 2 млн. құжат көрсеткішіне жетті, 2017 жылдың қорытындысы бойынша МЖС өндірісінде 256 мың өндіріс, РЖСОП өндірісінде 2,6 млн. өндіріс болды, 2018 жылы МСО өндірісінде-98 мың, ЖСО өндірісінде-2,8 млн, 2019 жылы МСО өндірісінде 61 мың ЖСО

өндірісінде-3,9 млн, 2020 жылдың аяғындағы жағдай бойынша МСО өндірісінде 43 мың Орындаушы бар.

МСО және ЖСО өндірісіндегі атқарушылық өндірістер санының жыл сайынғы өзгеру динамикасы төменде көрсетілген диаграммада көрсетілген (1 сурет).

1-сурет - МСО және ЖСО өндірісіндегі атқарушылық құжаттардың саны (мың)
Ескертпе- автормен [17] дереккөз негізінде құрастырылған.

Бұл ретте МСО жүктемесінің төмендеу динамикасын атап өту қажет. Мәселен, егер 2010 жылы 1 МСО – ге жылына 958 өндіріс, 2011 жылы 1 041 өндіріс, 2012 жылы – 1 248, 2013 жылы – 1 498, 2014 жылы – 1 539, 2015 жылы- 1 433 өндіріс тиесілі болса, онда ЖСО институтын реформалағаннан кейін, атап айтқанда берілуімен ЖСО айрықша құзыретіне атқарушылық құжаттардың жекелеген санаттарын орындау жөніндегі өкілеттіктер, 2016 жылы 1 МСО-ге жүктеме шамамен 852 өндірісті құрады. Көрсетілген үлгі осы уақытқа дейін сақталады.

Сонымен қатар, құқықтық статистика деректері негізінде ЖСО қызметінің тиімділігіне талдау жүргізілді. Жүргізілген талдау нәтижесінде мыналар анықталды. 2017 жылы алиментті өндіріп алу туралы атқарушылық құжаттарды есептемегенде ЖСО-нің орындауында 2 494 533 атқарушылық іс жүргізілді, бұл ретте ЖСО-нің тікелей орындалған атқарушылық құжаттарының саны 751 066 құрайды. 2018 жылы ЖСО өндірісінде алимент өндіріп алу туралы атқарушылық құжаттарды есепке алмағанда 2 638 604 атқарушылық іс жүргізілді, ал орындалған атқарушылық құжаттардың саны 723 416 құрады.

Осылайша, 2018 жылы алимент өндіріп алу туралы атқарушылық парақтарды есепке алмағанда, ЖСО өндірісінде 2017 жылмен салыстырғанда

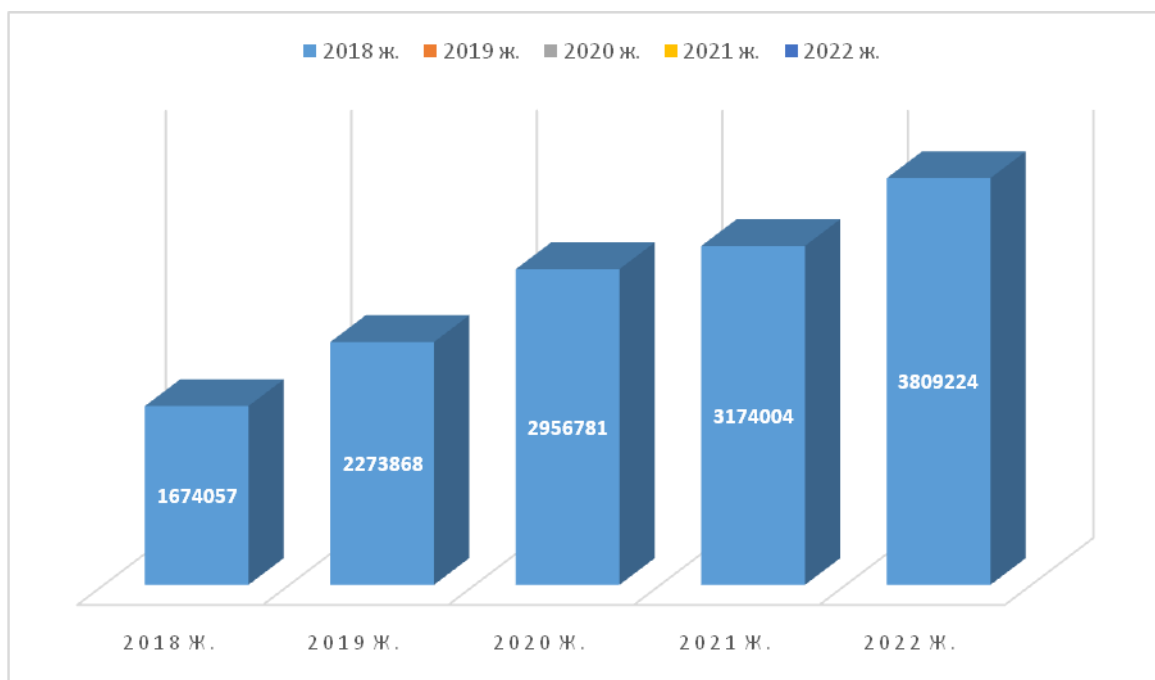
5,4% - ға артық болды, алайда 2018 жылы орындалған атқарушылық құжаттар 2017 жылмен салыстырғанда 3,6% - ға аз болды. 2019 жылы ЖСО-нің орындауында 3 646 789 атқарушылық құжат болды, бұл өткен жылмен салыстырғанда 27,6% - ға артық, ал орындалған құжаттардың саны 1 005 073-ті құрады, бұл да 2018 жылғы көрсеткіштен 28% - ға артық. 2020 жылы ЖСО орындауындағы атқарушылық құжаттардың өсімі 25,8% немесе 4 916 388 құрады, 2019 жылы орындалған құжаттар санының артуы өткен жылғы көрсеткіштің 18% - құрады.

2020 жылы ЖСО орындауындағы атқарушылық құжаттардың өсімі 25,8% немесе 4 916 388 құрады, 2019 жылы орындалған құжаттар санының артуы өткен жылғы көрсеткіштің 18% - құрады. 2021 жылы ЖСОБ өсімі 17% немесе 5 752 173 атқарушылық құжатты, ал 2022 жылға 15% құрады, бұл 6 615 000 құжатқа сәйкес келеді. Сонымен қатар, өндіріп алынатын сомалар бойынша көрсеткіш мәніне ЖСО қызметінің тиімділігіне талдау жүргізілді. Мәселен, 2016 жылы атқарушылық құжаттар бойынша 41 млрд.теңге, 2017 жылы 152 млрд. теңге, 2018 жылы – 139 млрд. теңге, 2019 жылы – 179 млрд. теңге, 2020 жылы-230 млрд. теңге өндірілді [18]. 2021 жылы 3 022 817 139 319 теңге сомасына. 2022 жылы 2 596 505 107 927 теңге сомасына.

Бұған дейін ЖСО-нің айрықша құзыретіне жеке және заңды тұлғалардың пайдасына өндіріп алу туралы барлық атқару құжаттары кіретіні атап өтілген болатын, бұдан басқа, мемлекет пайдасына өндіріп алу туралы атқару құжаттарының жекелеген санаты ЖСО-нің қарамағына берілді. Осылайша, қазіргі уақытта барлық атқарушы құжаттардың шамамен 99% - ы ЖСО өндірісінде. Бұдан басқа, бұрын ұсынылған статистикалық деректер негізінде жүргізілген талдауға сәйкес, ЖСО-ға орындауға келіп түсетін, сондай-ақ олардың өндірісіндегі атқарушылық құжаттар санының жыл сайынғы өсу үрдісі байқалады.

Сонымен қатар, Стратегиялық жоспарда көзделген тәуекелдердің бірі ЖСО-ға орындауға түсетін атқарушылық құжаттар санының ұлғаюының байқалып отырған үрдісі болып табылады. Бұл тәуекел атқарушылық құжаттарды орындаудың сапасы мен тиімділігіне әсер етуі мүмкін белгілі бір жағымсыз салдардың пайда болуына әкеп соғады, бұл өз кезегінде жеке және заңды тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделерінің бұзылуына, нәтижесінде құқықтық мемлекеттің негізгі мақсатына – азаматтар мен ұйымдардың құқықтық қорғалуын арттыруға әкеп соғуы мүмкін.

2022 жылғы Стратегиялық жоспардың іске асырылуы туралы есепте атқарушылық құжаттардың өсу үрдісі азаматтар мен заңды тұлғалардың сот органдарына түсетін құқықтар мен заңды мүдделерді қорғау туралы өтініштерінің жыл сайынғы өсуімен түсіндіріледі. Жоғарыда аталған тәуекелдер пандемиямен байланысты туындаған әлеуметтік-экономикалық дағдарыс аясында айтарлықтай өскенін атап өту маңызды, бұл туралы 2020 жылы орындауға түскен атқарушылық құжаттардың саны тікелей айғақтайды. Деректер төмендегі диаграммада көрсетілген (сурет.2)

2-сурет – жылдар бойынша қозғалған атқару өндірістерінің саны (мың)
Ескертпе- автормен [18] дереккөз негізінде құрастырылған.

Суретте көрсетілген, тек 2022 жылы ЖСО орындауға 3 809 224 атқару құжаты келіп түсті, 2020 жылдың басына ЖСО жалпы саны – 2 232 бірлік. Бұл ретте 2021 жылдың қалдығын ескере отырып, 2022 жылы ЖСО-нің орындауында 5 900 637 атқарушылық өндіріс болды.

Осы, 2022 жылы орындалған атқарушылық құжаттардың саны туралы деректерге сүйене отырып, есепті жылы орташа есеппен бір ЖСОП өндірісінде орта есеппен 2 643 атқарушылық құжат, яғни айына 1 ЖСОП-ға шамамен 220 атқарушылық іс жүргізу болды деген қорытынды жасалады.

Бұл ретте, уәкілетті орган жүргізген хронометраждарға сәйкес Астана қаласында орта есеппен бір ЖСО бір көмекшісі бола отырып, айына 60-70 атқарушылық іс жүргізуді, яғни жылына 720-840 атқарушылық іс жүргізуді аяқтай алады.

Бүгінгі таңда ЖСО-дегі жүктеме жылына бір МСО-ға орта есеппен 1 539 атқарушылық өндіріс болған кезде 2014 жылы тіркелген МСО-дағы жүктеменің ең жоғары көрсеткішінен асып түседі. Сонымен қатар, ЖСО жүктемені бөлудің өңірлік ерекшеліктерін ескеру қажет. Мәселен, 2022 жылы Астана қаласында 234 ЖСО-ге 432 263 атқарушылық іс жүргізу немесе 1 ЖСО-ге 1 857 атқарушылық құжат, Алматы қаласында осыған ұқсас кезеңде 300 ЖСО-ге 459 928 атқарушылық іс жүргізу немесе 1 жеке сот орындаушыға 1 533ға атқарушылық құжат тиесілі болды.

Аталған қалалардағы бұл жүктеме халық санының үнемі өсіп отыруына және шығарылатын сот актілерінің көптігіне байланысты ЖСО қызметтеріне жоғары сұраныспен түсіндіріледі. Сонымен қатар, еліміздің кейбір өңірлерінде ЖСО-ның одан да көп жүктемесі байқалады. Мәселен, СҚО-да 53 ЖСО-ға 177

442 атқарушылық өндіріс немесе 1 ЖСО-ға 3 347 атқарушылық өндіріс келеді, ШҚО-да да осындай жағдай бар, онда 124 ЖСО өндірісінде 394 261 атқарушылық өндіріс немесе 3 179 атқарушылық өндіріс болған.

Бұл өңірлерде қазіргі проблема ЖСО-нің аздығымен, сондай-ақ облыс аумағының ЖСО қызметтерімен толық қамтылмауымен байланысты. Осылайша, осы аудандарда қызметін тұрақты негізде жүзеге асыратын рентабельділігі төмен ЖСО аудандарында (СҚО-дағы Ақжар, Жамбыл, Қызылжар аудандары, Шемонаиха, Жарма аудандары ШҚО-да) жоқ, осыған байланысты аталған елді мекендерде тұратын халыққа өз қызметтерін басқа аудандардағы немесе басқа қалалардағы ЖСО көрсетеді [17].

Қазіргі уақытта Республика-ның бұл мәселесі бір атқарушы округ шегінде басқа аудандардан немесе қалалардан ЖСОБ-ның жоқ сот орындаушыларын алмастыру арқылы шешіледі. ЖСО жүктемесінің жыл сайынғы өсуі мәселесін шешудің айрықша маңызы бар, өйткені атқарушылық құжаттардың сапасыз орындалуының себебі болуы мүмкін, бұл өз кезегінде азаматтар мен заңды тұлғалардың құқықтарының бұзылуына, сондай-ақ ЖСО іс-әрекеттеріне сот тәртібімен не уәкілетті органда шағымдануға әкеп соғады.

Сонымен қатар, ЖСОБ институтын зерттеу барысында өз кеңселерінің ЖСОБ-ны ірілендіру үрдісінің іс жүзінде жоқтығы анықталды. Пайда болған сәттен бастап осы уақытқа дейін Қазақстан Республикасындағы ЖСО институтының құқықтық жағдайы кейбір өзгерістерге ұшырады. Мәселен, 2015 жылға дейін қолданыста болған «атқарушылық іс жүргізу туралы» Заңның редакциясына сәйкес ЖСО-нің атқарушылық құжаттарды орындау жөніндегі қызметі сот актілері мен өзге де органдардың актілерін орындаудың баламалы тәсілі деп танылды.

Атқарушылық іс жүргізудің мақсаты мен маңызы туралы теориялық тұрғыда көп айтылды [19]. ҚР «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Заңын (бұдан әрі – Заң) талдау негізінде ЖСО институтын реттеуге өзге көзқарасты талап ететін мәселелердің негізгі блоктарын қарастырайық:

1 – кесте - Ағымдағы заңдарға ұсыныстар енгізу кестесі

Ағымдағы нұсқа	Ұсыныстар	Түсініктемелер
<p>11-баптың 1-1-тармағы: Осы баптың 1-тармағының 4) тармақшасында көзделген құжаттарды қоспағанда, атқарушылық құжаттар заңды күшіне енгеннен кейін бес жұмыс күнінен соң мәжбүрлеп орындатуға ұсынылуы мүмкін.</p>	<p>Атқарушылық құжаттардың заңды күшіне ену мерзімі жоқ. Заңды күшіне тек сот шешімдері (актілері) енеді, тіпті сот шешімі негізінде жазылған атқару парақтары мен сот бұйрықтарының да заңды күшіне ену мерзімі болмайды. Осы норманы, атқарушылық құжат шығарылған (шығарылған, берілген) сәттен бастап (күн) бес күндік мерзімге байланыстыру сияқты мүмкін болатын жолы арқылы қайта қарау талап етіледі.</p>	<p>Атқарушылық құжаттар дереу орындалуға жататын атқарушылық құжаттарды қоспағанда, олар шығарылған, үзінді көшірме берілген не заңнамалық актілерде белгіленген тәртіппен берілген сәттен бастап бес жұмыс күнінен соң мәжбүрлеп орындауға ұсынылуы мүмкін.».</p>
<p>37-баптың 4-тармағы: Сот орындаушысы атқарушылық іс жүргізуді қозғаумен қатар бір мезгілде ... атқарушылық іс жүргізудің мемлекеттік автоматтандырылған ақпараттық жүйесі арқылы тексеру арқылы борышкерге қатысты өзге де атқарушылық іс жүргізулердің болуын анықтайды, оларды анықтаған жағдайда өндіріп алушыға хабарлайды және осы Заңға сәйкес оның талаптарын қанағаттандыру кезектілігінің тәртібін түсіндіреді.</p>	<p>Осы норманы 37-баптың ішінен алып тастап, өндіріп алынған сомаларды бөлу сәтімен байланыстыра отырып, Заңның 11-тарауына көшіру қажет.</p>	<p>Борышкерге қатысты өзге де атқарушылық құжаттардың болуы және өндіріп алушыларды хабарландыру атқарушылық іс жүргізу қозғалған кезде емес, өндіріп алынған сомаларды бөлу алдында жүргізілуі тиіс. Атқарушылық іс қозғалған кезде, біріншіден, қандай да бір сомалар өндіріліп алынатыны белгісіз, екіншіден, атқарушылық іс жүргізу басталған сәттен бастап өндіріп алынған сомаларды бөлу сәтіне дейін бірнеше ай өтуі мүмкін, осы уақыт ішінде борышкерге қатысты жаңа атқарушылық құжаттар пайда болуы мүмкін немесе кейбір құжаттар орындалуы мүмкін (тексеру нәтижелері ескірген болады). Осы норманы 37-баптың ішінен алып тастап, өндіріп алынған сомаларды бөлу сәтімен байланыстыра отырып, Заңның 11-тарауына көшіру қажет.</p>

1-кестенің жалғасы

<p>39-баптың 4-тармағы: Атқарушылық іс жүргізу мерзіміне атқарушылық құжаттардың орындалуы тоқтатыла тұрған, кейінге қалдырылған не мерзімі осы Занда көзделген негіздер бойынша ұзартылған уақыт енгізілмейді.</p>	<p>Осыған орай, 39-баптың 4-тармағы мынадай редакциядағы 3) тармақшамен толықтырылсын: «4. Атқарушылық іс жүргізу мерзіміне оның ішінде уақыт енгізілмейді: 3) тараптар сот тәртібімен сот орындаушысының іс-әрекеттері мен актілеріне шағымданған жағдайларда қолданылады.»</p>	<p>Занда орындалу мерзімі белгіленген (2 ай және 4 ай), бұл ретте 4-тармақта орындау мерзімдеріне объективті енгізілуге жатпайтын барлық мән-жайлар көрсетілмеген. Мысалы, сот орындаушысының әрекеттеріне (актілеріне) шағымдану атқарушылық іс жүргізудің аяқталуына объективті түрде кедергі келтіреді, бұл ретте заңда белгіленген мерзімдер де аяқталады. Бір ғана әрекетке шағымдану бірнеше айға созылуы мүмкін (апелляцияны ескере отырып), бір іс бойынша әрекеттерге бірнеше рет шағымдану да жиі кездеседі. Со себепті ЖСО іс-әрекеттеріне (актілеріне) шағым жасалған уақыт, сондай-ақ сот орындаушысының ұсынымдарын қарауға жұмсалған уақыт осы нормаға енгізілуі тиіс.</p>
<p>42-баптың 9-1-тармақшасы: Атқарушылық іс жүргізу: Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу, бақылау және қадағалау жөніндегі уәкілетті орган Қазақстан Республикасының резиденті емес банкінің филиалын, Қазақстан Республикасының резиденті емес сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымы филиалын лицензиядан айыру туралы шешім қабылдаған жағдайларда бір жұмыс күні ішінде тоқтатыла тұруға жатады.</p>	<p>норма нақтылауды талап етеді.</p>	<p>Бұл нормада кім туралы, борышкер әлде өндіріп алушы болып табылатын резидент емес банктің филиалы (резидент емес сақтандыру ұйымының филиалы) туралы айтылғаны түсініксіз. Іс жүзінде бұл олқылыққа байланысты проблемалар болды. Атқарушылық іс жүргізу аталған ұйым борышкер болған кезде ғана тоқтатылуы тиіс деп есептейміз. 42-баптың 8), 9), 10), 10-1) тармақтары бойынша да осыған ұқсас жағдай орын алды.</p>

1- кестенің жалғасы

<p>42-баптың 9-1-тармақшасы: 2. Атқарушылық іс жүргізу: Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу, бақылау және қадағалау жөніндегі уәкілетті орган Қазақстан Республикасының резиденті емес банкінің филиалын, Қазақстан Республикасының резиденті емес сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымы филиалын лицензиядан айыру туралы шешім қабылдаған жағдайларда бір жұмыс күні ішінде тоқтатыла тұруға жатады.</p>	<p>норма нақтылауды талап етеді.</p>	<p>Бұл нормада кім туралы, борышкер әлде өндіріп алушы болып табылатын резидент емес банктің филиалы (резидент емес сақтандыру ұйымының филиалы) туралы айтылғаны түсініксіз. Іс жүзінде бұл олқылыққа байланысты проблемалар болды. Атқарушылық іс жүргізу аталған ұйым борышкер болған кезде ғана тоқтатылуы тиіс деп есептейміз. 42-баптың 8), 9), 10), 10-1) тармақтары бойынша да осыған ұқсас жағдай орын алды.</p>
<p>48-бап. Атқарушылық құжаттарды өндіріп алушыға қайтару 2. Атқарушылық құжатты өндіріп алушыға қайтару заңда белгіленген атқарудың ескіру мерзімі шегінде осы құжатты орындауға қайталап ұсынуға кедергі болып табылмайды.</p>	<p>Атқарушылық құжатты өндіріп алушыға қайтару, осы Заңда көзделген жағдайларды қоспағанда, мәжбүрлеп орындау шараларының күшін жоюға әкеп соқпайды және бұл құжатты Заңда белгіленген орындау ескіру мерзімі шегінде орындауға қайта ұсыну үшін кедергі болып табылмайды.».</p>	<p>Атқарушылық құжаттың қайтарылуына және оның салдарына қатысты 48-бап нормасы іс жүзінде дау туғызады. Соттар атқарушылық құжат қайтарылған кезде мәжбүрлеп орындау шаралары жойылуға жатады деп есептейді. Ал қайтарылған кезде атқару құжаты өз күшін жоғалтпайды, талаптар әлі орындалмаған және қайта ұсынылған кезде міндетті түрде орындалуға жатады. Бүгінгі таңда заңда нақты норманың болмауына байланысты әр түрлі аймақтарда әр түрлі тәжірибелер қалыптасуда. Құжатты қайтару кезінде мәжбүрлеп орындау шараларының күшін жою өндіріп алушы үшін жағымсыз салдарға әкеп соғады, борышкерлердің өз мүлкін иеліктен шығаруына әкеп соғады. Мәжбүрлеп орындау шараларын алып тастаудың нақты негіздері Заңның 47, 52, 55, 74-баптарымен және т.б. белгіленген (мысалы: атқарушылық құжатты орындауға ұсыну мерзімінің аяқталуы, атқарушылық құжаттың талаптарын орындау, орындаушылық құжаттың күшін жою және т.б.).</p>

1- кестенің жалғасы

<p>85-баптың 4-тармағы: Атқарушылық іс жүргізу шеңберінде тыйым салынған мүлікті электрондық аукцион өткізу арқылы өткізу рәсімі екі реттен артық өткізілмейді. Мүлік электрондық аукцион өткізу арқылы өткізілмеген және өндіріп алушы мүлікті өзіне қалдырудан бас тартқан жағдайда, мүлікке өндіріп алуды қолдану тоқтатылады және борышкердің өзге мүлкіне өндіріп алуды қолдану жөнінде одан әрі шаралар қолданылады. Бұл ретте мұндай мүліктен тыйым салу осы Заңның 47-бабында көзделген негіздер бойынша атқарушылық іс жүргізу тоқтатылғаннан кейін ғана алып тасталады.</p>	<p>«Қайта электрондық аукцион өткізілмеген деп танылған кезде өндіріп алушы борышкердің берешегін өтеу есебіне осы Заңның 47-бабында көзделген негіздер бойынша атқарушылық іс жүргізу тоқтатылғанға дейін сот орындаушысына өтініш беру жолымен бағалау құны бойынша мүлікті өзіне қалдыруға құқылы.»</p>	<p>Электрондық сауда-саттықтың сандық шектелуін екіден төртке дейін өзгерту ұсынылады (бірінші көтеруге арналған сауда-саттық, кейінгі құнын төмендетуге арналған сауда-саттық). Мәселен, 31.12.2021 жылғы өзгерістерді ескере отырып, бірінші сауда-саттық көтеру, екіншісі төмендету түрінде өткізіледі. Мүлікті бағалау құнынан жоғары сатып алатындар сирек кездеседі, оны әлі де көшіру, қамауға алуды алып тастау керек екенін және т.б. біледі. Бүгінгі күні көптеген сатылмаған мүлік жинақталған, оны сатуға қою мүмкін емес, өйткені ресми түрде екі сауда-саттық та өтіп кетті. Нәтижесінде борышкердің мүлкі болған кезде соттардың шешімдері орындалмай қалады. Бұл өндіріп алушылардың құқықтарын бұзады және сот актілерін орындау міндеттілігінің конституциялық қағидатын бұзады. Құқықтары бұзылған өндіріп алушы үшін мүлікті сату және ақшасын алу маңызды, сауда-саттық санын ресми түрде шектеу олардың мүдделеріне нұқсан келтіреді.</p>
--	--	---

1- кестенің жалғасы

<p>118-баптың 1-тармағы:</p> <p>1. Жеке сот орындаушысының қызметіне ақы төлеу осы Заңда көзделген жағдайларды қоспағанда, атқарушылық іс жүргізу шеңберінде борышкердің қаражаты есебінен жүргізіледі және он мың айлық есептік көрсеткіштен аспайтын шекті мөлшерін белгілей отырып, істердің санаты мен өндіріп алу сомасына қарай үштен жиырма бес пайызға дейінгі мөлшерде белгіленеді.</p> <p>Баламен қарым-қатынас тәртібі туралы атқарушылық құжаттар бойынша жеке сот орындаушысының қызметіне ақы төлеу өндіріп алушыға және борышкерге бірдей үлестермен жүктеледі.</p> <p>Талап қоюды қамтамасыз ету туралы атқарушылық құжат бойынша жеке сот орындаушысының қызметіне ақы төлеу қамтамасыз ету шараларын қабылдау туралы өтінішхат берген тараптан өндіріп алынады.</p> <p>Талап қоюды қамтамасыз етудің күшін жою туралы атқарушылық құжат бойынша жеке сот орындаушысының қызметіне ақы төлеу қамтамасыз ету шараларын қабылдау туралы өтінішхат мәлімдеген және талап қоюдан бас тартылған тұлғадан өндіріп алынады. Талап қою қанағаттандырылған жағдайда талап қоюды қамтамасыз етудің күшін жою туралы атқарушылық құжат бойынша жеке сот орындаушысының қызметіне ақы төлеу өзіне қатысты қамтамасыз ету шаралары қабылданған тұлғадан өндіріп алынады.</p>	<p>«Талап қоюды қамтамасыз етудің күшін жою туралы атқару құжаты бойынша жеке сот орындаушысының қызметіне ақы төлеу қамтамасыз ету шараларын қабылдау туралы өтінішхат мәлімдеген және талап қоюдан бас тартылған не талап қою қараусыз қалдырылған немесе іс бойынша іс жүргізу тоқтатылған адамнан өндіріп алынады.»</p>	<p>Талап қоюды қамтамасыз ету шараларының күшін жою туралы істер бойынша ЖСО қызметіне ақы төлеу тәртібі туралы норманы пысықтауды талап етеді. Сонымен, Заңның 118-бабының 1-тармағына сәйкес, талап қоюды қамтамасыз етудің күшін жою туралы атқару құжаты бойынша жеке сот орындаушысының қызметіне ақы төлеу қамтамасыз ету шараларын қолдану туралы өтініш берген және талап қоюдан бас тартылған адамнан өндіріп алынады. Бұл ретте, іс жүзінде іс талап қоюдан бас тартумен (немесе қанағаттанумен) ғана емес, сонымен қатар істі қараусыз қалдырумен және т.б. АПК-нің процесік негіздерімен аяқталады, бұл іс жүзінде осы норманы қолдануда қиындықтар туғызады. Түзетудің редакциясы бұған дейін ҚАД-де берілген, Жоғарғы Сотпен пысықталған және Үкіметтің оң қорытындысын алған.</p>
--	---	--

1- кестенің жалғасы

<p>120-баптың 1-тармағы: Егер орындау барысында жеке сот орындаушысының қызметіне ақы төлеу жүргізілмесе, орындау жөніндегі шығыстар, өндіріп алушы енгізген аванстық жарналар өтелмесе, жеке сот орындаушысы осы Заңның 9-бабы 1-тармағының 9) және 10) тармақшаларында көрсетілген қаулыларды шығарып, оны борышкерге жібереді.</p> <p>Жеке сот орындаушысының қызметіне ақы төлеу сомаларын бекіту не атқарушылық әрекеттерді жасаған кезде жұмсалған шығыстарды өтеу туралы қаулыны, оның қызметін тоқтату жағдайларын қоспағанда, осы қаулыны шығарған жеке сот орындаушысы орындайды.</p>	<p>Түзетудің келесі редакциясы ұсынылады:«оның қызметін тоқтата тұру немесе тоқтату, борышкердің немесе оның мүлкінің басқа атқарушы округтің аумағында тұруы (болуы), мемлекеттік сот орындаушысына орындауға қаулы ұсыну қажеттілігін қоспағанда.»</p>	<p>120-баптың 1-тармағының екінші бөлігіне (екінші абзацына) сәйкес, жеке сот орындаушысының қызметіне ақы төлеу сомасын бекіту туралы не атқарушылық іс-әрекеттер жасау кезінде шеккен шығыстарды өтеу туралы қаулы, оның қызметі тоқтатылған жағдайларды қоспағанда, осы қаулы шығарған ЖСО-мен орындалады.</p> <p>Алайда, іс жүзінде мұндай қаулы шығарған ЖСО-ның өзімен төлемдер мен шығыстарды өндіріп алуға кедергі келтіретін көптеген жағдайлар бар</p> <ul style="list-style-type: none"> - борышкер қаулы шығарған ЖСО өкілеттігі қолданылмайтын басқа аймаққа көшті. - ЖСО жұмысын тоқтатқан жоқ, бірақ қызметін тоқтатты (даулы жағдай); - ЖСО қызметіне ақы төлеу мемлекеттің елу және одан да көп пайыздық қатысуы бар заңды тұлғалардан, табиғи монополиялар субъектілерінен және ЖСО өндіріп алу туралы құжаттарды орындауға құқығы жоқ басқа да адамдардан өндіріп алуға жатады. Мысалы, мұндай жағдайлар Заңмен ЖСО құзыретіне жатқызылған талап қоюды қамтамасыз ету шараларын қолдану немесе жою туралы істер бойынша туындайды, бірақ талапкер немесе жауапкер Заңның 118-бабының 1-тармағына сәйкес ЖСО қызметіне мемлекеттің қатысуымен немесе т.б. ақы төлеуі тиіс; - өндіріп алу ЖСО құзыретіне жатқызылмаған өндіріп алушы мүлікті заттай қабылдады және ЖСО қызметі мен шығыстарын төлеуге міндеттенді, бірақ кейіннен бас тартты; - және басқа жағдайлар. <p>Осылайша, 120-баптың 1-бөлігінде көзделген ЖСО шығындарын өндіріп алу немесе қызметіне ақы төлеу туралы қаулы басқа ЖСО-ға немесе ЖСО-ға берілуі мүмкін жалғыз негіз жеткіліксіз болып табылады. Бұл негіздерді кеңейту қажет.</p>
---	--	---

1- кестенің жалғасы

<p>142-бап. Жеке сот орындаушысы лицензиясы</p> <p>5. Мыналар аттестаттаудан және тағылымдамадан өтуден босатылады:</p> <p>1) Қазақстан Республикасының Жоғары Сот Кеңесі жанындағы Біліктілік комиссиясында біліктілік емтиханын тапсырған, сотта тағылымдамадан ойдағыдай өткен және облыстық немесе оған теңестірілген соттың жалпы отырысының оң пікірін алған адамдар;</p> <p>2) судьялар, сондай-ақ "Қазақстан Республикасының сот жүйесі және судьяларының мәртебесі туралы" Қазақстан Республикасы Конституциялық заңының <u>34-бабы</u> 1-тармағының 1), 2), 3), 9), 10) және 12) тармақшаларында көзделген негіздер бойынша судья өкілеттігін тоқтатқан адамдар;</p> <p>3) прокурор немесе тергеуші лауазымында кемінде бес жыл жұмыс істеген адамдар;</p> <p>4) атқарушылық құжаттардың орындалуын қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттік органдарда кемінде екі жыл жұмыс істеген адамдар.</p>	<p>«Тағылымдамадан өтуден: «1) жеке сот орындаушыларының өңірлік немесе Республикалық палатасында атқарушылық іс жүргізу саласында кемінде үш жыл штаттық лауазымда жұмыс істеген адамдар босатылады.»</p>	<p>Қазіргі уақытта барлық атқарушылық құжаттардың 99%-дан астамы ЖСО іс жүргізуінде.</p> <p>Республикалық және өңірлік ЖСО палаталарының қызметкерлері ЖСО-мен тікелей жұмыс істейді және атқарушылық іс жүргізу практикасына барлық басқа тұлғалардан көп қатысады. Осыған байланысты үш жыл өтілі бар республикалық және өңірлік ЖСО палаталарының қызметшілерін ЖСО лицензиясын алу үшін (емтихан тапсырудан босатусыз) тағылымдамадан өтуден босату ұсынылады.</p>
<p>Ескертпе – барлық ұсыныстар Жеке сот орындаушылардың Республикалық палатасымен келісе отырып жасалған.</p>		

Магистрлік жұмыстың осы тармағы аясында қарастырғым келетін соңғы мәселе-ЖСО-ға қатысты жария түрде орналастырылатын жеке ақпараттың дұрыстығына қатысты. Заңның 137-бабының 3-тармағына сәйкес ЖСО қызметі Кәсіпкерлік қызмет болып табылмайды. ЖСО-нің негізгі міндеті-сот актілерін орындау және заң көмегін көрсету. ССІ кәсіби Ар-намыс Кодексінің 5-бөлімі жеке сот орындаушысының қызметін жарнамалау мәселелерін реттейді және өзін-өзі жарнамалауға рұқсат береді, жарнамаға қарсы тыйым салады, сондай-ақ кодексте көрсетілген критерийлерге сәйкес жарнаманы реттейді [26]. Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің ресми беті арқылы «ұсынылатын сот орындаушысы» деп аталатын бетті табуға болады. Егер сіз

іздеу жолына аймақты, ауданды және санатты енгізсеңіз, онда «ұсынылған ЖСО» деп аталатын тізім шығады.

Мысалы, Алматы қаласы бойынша жұмыс істеп тұрған ЖСЖ саны – 310. Егер сіз «ұсынылған ЖСО» қойындысына өтіп, тиісті параметрлерді енгізсеңіз, яғни. аймақ, аудан және санатты таңдаңыз, мысалы, ең көп таралған – «заңды тұлғалар мен кәсіпкерлік қызметпен айналысатын тұлғалардың пайдасына өндіріп алу», Іздеу түймесін басыңыз, содан кейін бүкіл тізімнен үш сот орындаушысы шығады. Егер сіз санатты, мысалы, «азаматтардың пайдасына өндіріп алу» деп өзгертсеңіз, онда іздеу кезінде сол ССІ шығатынын көруге болады. Осылайша, Алматы қаласы бойынша 310 ЖСО-ден ҚР ӘМ-нің «ҚР ӘМ атқарушылық іс жүргізу органдарының автоматтандырылған ақпараттық жүйесі» ресми парақшасы барлық санаттар бойынша үш сот орындаушысының деректерін ғана ұсынады. Және де барлық өңірлер бойынша.

Бұл қолайсыз деп саналады. ССІ кәсіби Ар-намыс Кодексінің 25-тармағы [26] ақпаратта атқарушы іс жүргізу тараптарын адастыруы немесе олардың негізсіз үміттерін тудыруы мүмкін мәлімдемелер, кеңестер, түсініксіздіктер болмауы керек деп белгілейді.

Алайда, бұл ресми ақпарат сот орындаушысын таңдау кезінде азаматтарды адастыратын сияқты. Азаматтар кейбір сот орындаушысының ұсынылатындығын, ал басқалары ондай емес екенін түсінеді. Сұрақ туындайды, уәкілетті орган тарапынан ЖСО туралы ақпаратты осындай тақырыппен қаншалықты орынды және дұрыс орналастыру керек? Бұл ақпаратты сол сайтта «қолданыстағы ЖСО» және «ЖСО рейтингі» қойындыларында қамтылған қолданыстағы ЖСО тізімі мен мәліметтері ретінде орналастыруға болады. Бірақ бұл «ұсынылған сот орындаушысы» деген атпен ұсынылғандай жүзеге асырылмауы керек, бұл басқа қолданыстағы ЖСО мүдделерінің бұзылуына, олардың құқықтарының шектелуіне, халықты дұрыс хабардар етпеуге және кейіннен істердің біркелкі бөлінбеуіне әкелуі мүмкін. Бұл мазмұндық және техникалық қате түзетуге жатады.

Бұл магистрлік жұмыста лицензияны алу мен қолданудың жекелеген мәселелерін заңнамалық деңгейде реттеу, сондай-ақ ЖСО және олардың қызметіне қатысты ресми ақпаратты орналастыру мәселесін реттеу ұсынылды. Жоғарыда ұсынылған өзгерістер мен толықтыруларды енгізу арқылы ЖСО қызметінің тиімділігін заңнамалық деңгейде қамтамасыз етуге болады.

2 Жеке сот орындаушылары институтын енгізу мен жетілдірудің халықаралық тәжірибесі

2.1 Жеке Сот Орындаушылары Институтының Шетелдік Тәжірибесін Салыстырмалы Талдау.

Атқарушылық құжаттарды мәжбүрлеп орындау институты бүкіл әлемде өзекті болып табылады, өйткені азаматтардың, заңды мүдделердің, кәсіпкерлер

мен мемлекеттің құқықтары мен бостандықтарының қорғалу дәрежесі сот актілерінің қаншалықты тиімді және уақтылы орындалуына байланысты. Францияда мәжбүрлі Орындаушының өкілеттіктерінің ауқымы өте кең. Мысалы, атқарушылық құжаттарды орындаумен қатар олар сот төрелігі көмекшісінің функцияларын жүзеге асырады. Атап айтқанда, мәжбүрлеп Орындаушыға актілер туралы хабарлама бойынша, жария сауда-саттықты (аукциондарды) өткізуге монополия тиесілі. Мәжбүрлеп Орындаушы мүдделі тұлғалардың өтінішхаты бойынша дәлелдемелерді бекітуді жүргізеді, тараптардың сотта өкілдігін жүзеге асырады. Францияда мәжбүрлі орындаушы сот процесінде тәртіптің сақталуын қамтамасыз ете алады, яғни сот орындаушысы ретінде қызмет ете алады.

Қазақстан Республикасында сот орындаушысы мұндай функцияларды орындауға құқылы емес, олар әртүрлі субъектілерге (нотариустар, адвокаттар, сот приставтары) тиесілі. Мәжбүрлеп Орындаушы жоғары заң білімі бар тұлға бола алады. Мәжбүрлеп орындау жөніндегі қызметті жүзеге асыруға лицензия алудың алдында сот орындаушысының кеңсесінде тағылымдамадан өту және біліктілік емтиханын тапсыру болады. Тағылымдама мерзімі екі жылды құрайды. Тағылымдамадан өту кезеңінде сот орындаушысының қызметімен айналысуға үміткер теориялық базаны меңгереді және практикалық дағдыларды алады. Лауазымға тағайындау Әділет министрінің бұйрығымен жүзеге асырылады. Бұдан әрі сот орындаушысы оның қызметі жүзеге асырылатын округтің сотына ант береді.

РЖСОП-белгіленген тәртіпке өте ұқсас. Сонымен қатар, Францияда сот орындаушысы осы лауазымға тағайындалады, ал Қазақстан Республикасында тағайындау рәсімі жоқ. Адам лицензия алғаннан және ЖСОП-қа кіргеннен кейін сот орындаушысы болады. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасында ЖСО қызметімен айналысатын орындардың саны шектелмейді, ал Францияда кандидат бұрыннан бар және еркін лауазымға ғана ие бола алады немесе мемлекет қайтадан құра алады.

Францияда да мұрагерлік бар, оған сәйкес сот орындаушысы өзінің мұрагерін Әділет министрлігіне ұсына алады, мақұлдағаннан кейін ол сот орындаушысы болады. Мәжбүрлі орындаушылар негізінен бірнеше сот орындаушыларының бюроға бірігуі арқылы жұмыс істейді.

Сонымен қатар, бюрода орындаушылардың қызметін қамтамасыз ететін жалдамалы қызметкерлер де жұмыс істейді. Мәжбүрлі орындаушылар демалыс күндері де қажет болған жағдайда кейінге қалдыруды талап етпейтін мәжбүрлеп орындау шараларын қабылдау үшін кезекшілікті ұйымдастыру арқылы жұмыс істейді. Қазақстан Республикасында мұндай тәжірибе жоқ.

Францияның әрбір департаментінде Департаменттің мәжбүрлі орындаушыларын біріктіретін Департаменттік палаталар жұмыс істейді. Олар соттар мен мемлекеттік органдарда сот өкілдерінің мүдделерін білдіру құзыретіне кіретін кәсіби ұйым болып табылады. Бұл ұйымдар, сонымен қатар, сот орындаушыларына қатысты тәртіптік өкілеттіктерге ие. Жалпы

республикалық деңгейде мәжбүрлеп орындаушылар Ұлттық палата арқылы ұсынылады.

ЖСО-ның ұқсас кәсіптік ұйымы Қазақстан Республикасында да жұмыс істейді, ол РПХҚИ деп аталады және облыстар мен Республикалық маңызы бар қалаларда филиалдары бар. Филиалдар жанынан жеке сот орындаушысына қатысты тәртіптік материалдарды қарайтын немесе жеке сот орындаушысы лицензиясын тоқтата тұру немесе тоқтату туралы мәселелерді қарау үшін Әділет министрлігіне тиісті ұсынымдар жіберетін тәртіптік комиссиялар жұмыс істейді.

Бұған дейін мәжбүрлі орындаушылар лауазымдарының саны шектеулі, оны Францияның Әділет министрлігі тікелей реттейтіні атап өтілген болатын. Сонымен бірге, бұл мамандық еркін, қызмет жеке немесе ұжымдарға біріктіру арқылы жүзеге асырылады.

Мәжбүрлеп орындаушылардың қызметі мемлекеттік қазынадан төленбейді. Төлем борышкердің есебінен бекітілген тарифтерге сәйкес жүргізіледі. Бұл қағида тек орындаушылардың монополиясына жататын әрекеттерге қатысты. Алайда, мәжбүрлеп орындаушылар басқа кәсіптердің өкілдері орындай алатын әрекеттерді жүзеге асырған кезде төлем жасалған шартқа сәйкес айқындалады.

Қазақстан Республикасында жеке сот орындаушысы қызметіне ақы төлеу белгіленген тарифке сәйкес жүзеге асырылады, бұл ретте өндіріп алынатын сома неғұрлым көп болса, жеке сот орындаушысы қызметтеріне ақы төлеу соғұрлым көп болады.

Франциядағы мәжбүрлі Орындаушы, Қазақстан Республикасындағыдай, өз қызметін өз атынан және жеке жауапкершілікпен жүзеге асырады.

Міндеттерін сапасыз орындағаны үшін мәжбүрлеп Орындаушы азаматтық жауапкершілікке, қылмыс жасағаны үшін қылмыстық жауапкершілікке тартылуы мүмкін, егер кәсіби этика ережелері сақталмаса, жауапкершілік тәртіптік жауапкершілікке тартылуы мүмкін.

Мәжбүрлеп орындаушылардың қызметі оның мүліктік тәуекелдері болуына байланысты сақтандыру болған кезде ғана жүзеге асырылады. Француз құқықтық жүйесі жеке және қоғамдық құқыққа бөлінеді, сондықтан соттардың юрисдикциясы да бөлінеді. Францияның мәжбүрлеп орындаушылары мемлекет пайдасына шығарылған әкімшілік соттардың шешімдерін орындауға құқылы емес. Мұндай құзырет мемлекеттік Қазынашылықтың сот орындаушылар жүйесіне тиесілі. Аталған орындаушылар мемлекеттік қызметте тұрады. Бұған дейін Қазақстан Республикасында МСЖ жұмыс істейтіні, егер өндіріп алу сомасы үш мың айлық есептік көрсеткіштен және заңнамада белгіленген басқа да санаттардан асатын болса, мемлекеттен өндіріп алуға, мемлекет пайдасына өндіріп алуға байланысты атқарушылық іс жүргізу олардың айрықша құзыретіне жататыны атап өтілген болатын.

Мәжбүрлеп орындау институтының француз моделінің айрықша ерекшелігі-жалпы соттар жүйесіне кіретін судья лауазымының болуы. Аталған

судьяның құзыретіне борышкер тарапынан келіспеушілік білдіру немесе кедергі жасау, орындауды кейінге қалдыру туралы өтініштерді қарау және өзге де мәселелерді шешу сияқты орындау барысында туындайтын проблемалық мәселелерді шешу кіреді. Сонымен қатар, судьяның орындаушылық әрекеттерге қатысуға құқығы жоқ [27]. Судьялардың қатысуы қажет сот орындаушыларының іс жүргізуіндегі істердің санын ескере отырып (орындауды кейінге қалдыру, сот орындаушылары қабылдайтын мәжбүрлеп орындау шараларын санкциялау, борышкерлерді атқарушылық құжаттарды орындамағаны үшін жауапкершілікке тарту туралы істерді қарау), Францияның атқару жөніндегі судья лауазымын құру жөніндегі тәжірибесін қарызға алу, біздің ойымызша, айтарлықтай ұлғайтуы мүмкін орындау тиімділігі.

Жеке орындау институтының жұмыс істеуінің айқын мысалы-ГФР тәжірибесі. Атқарушылық іс жүргізуді арнайы сертификат негізінде әрекет ететін сот тіркеушілері жүзеге асырады.

Ресей Федерациясының заңнамасына сәйкес сот актілерін мәжбүрлеп орындау функциялары сот орындаушыларының федералды қызметінің құрылымдық бөлімшелерінде және оның аумақтық органдарында (Ресей Федерациясының ФССП) тұратын сот орындаушыларына жүктеледі. Бұл орган құзыретіне сот шешімдерінің мәжбүрлеп орындалуын реттеу кіретін мемлекеттік, Жалғыз уәкілетті орган болып табылады. Осылайша, Ресей Федерациясында ЖСО институты жоқ [26].

АҚШ-та англо-саксондық құқықтық жүйенің континенттік жүйеден айырмашылығына байланысты бірыңғай мәжбүрлеп орындау жүйесі жоқ. Кімнің пайдасына мүлік немесе қолма-қол ақша өндірілетініне байланысты Атқарушы өндірісті АҚШ-тың Маршалл қызметі, шерифтер немесе басқа лауазымды адамдар жүргізеді [27].

Кейбір шет елдердің сот актілерін мәжбүрлеп орындау жүйесінде атқарушылық іс жүргізуде медиация институты жиі қолданылады. Осылайша, Францияда ұлттық сот приставтары палатасының құрамына кіретін приставтар медиациясы орталығы жұмыс істейді. Францияның сот орындаушыларының делдалдық құқығы 2011 жылы Үкіметтің тиісті жарлығымен пайда болды. Көрсетілген өкілеттіктерді жүзеге асыру үшін пристав оған атқарушылық іс жүргізуге қатысушылардың, атап айтқанда тараптардың мүдделерінің теңгерімін сақтауға мүмкіндік беретін қасиеттерге ие болуға тиіс. Сот приставы істердің әртүрлі санаттары бойынша медиатор бола алады: азаматтық, корпоративтік, коммерциялық, еңбек, отбасылық еңбек және басқалар. Сонымен қатар, сот приставының қандай да бір іс бойынша медиатор болуына жол бермейтін белгілі бір шектеулер бар, олардың арасында кез келген кезеңде қолданыстағы дауды реттеуге алдыңғы қатысу (шақыру қағазын тапсыру, актілер шығару және т.б.).

Бельгияда сот приставы азаматтық, еңбек отбасылық және басқа да даулар шеңберінде медиатор функцияларын жүзеге асыруға құқылы. Ол үшін арнайы кәсіби білімнің болуы және белгілі бір дау бойынша ақпаратқа ие болу

кажет. Көрсетілген шарттарға сәйкес келетін сот орындаушысы тараптарды оларға зиян келтірместен консенсусқа жеткізе алады деп саналады. Сот орындаушыларының құпиялылығы, бейтараптығы, бейтараптығы Кәсіби этиканың тиісті ережелерімен қамтамасыз етіледі. Медиация рәсімін кеңінен қолдану борыш сомасын қайтару және еңбек даулары туралы істер санатына жататыны назар аудартады.

Медиация институты Сот актілерін орындау сатысында Нидерландыда да дамыған, мұнда оны қолдану мүмкіндігі көптеген дауларға таралады. Медиация отбасылық дауларды шешуде, атап айтқанда, ата-аналардың біреуінің кәмелетке толмаған баламен қарым-қатынас тәртібі туралы мәселені шешуде үлкен тартымдылыққа ие. Отбасылық дауларда медиацияны қолданудың ұқсас тәжірибесі Швеция заңнамасында, атап айтқанда кәмелетке толмаған баланы бір ата-анадан екіншісіне беру кезінде бар.

Медиация түріндегі татуластыру рәсімдері Беларусь Республикасында да қолданылды. Алайда, осы Республиканың заңнамасында «медиатор» термині жоқ, Беларусьтің шаруашылық іс жүргізу кодексіне сәйкес атқарушылық іс жүргізу сатысында «татуластырушы» тағайындалуы мүмкін, ол атқарушылық іс жүргізу тараптарының бірінің немесе соттың өтініші бойынша тағайындалуы мүмкін. Бұл ретте сот орындаушысы татуластырушы ретінде әрекет ете алады, ол бұдан әрі осы атқарушылық құжатты мәжбүрлеп орындауға қатыса алмайды.

Беларусь Республикасында татуластырушылар институтын қолдануды талдау ауыл шаруашылығы кәсіпорындары, банк операцияларын жүзеге асыратын ұйымдар және бизнестің өзге де өкілдері арасындағы дауларда, әдетте, орындауды бөліп төлеу мәселелері бойынша кеңінен қолданылғанын айғақтайды. Молдова Республикасының мәжбүрлеп орындау жүйесі де атқарушылық іс жүргізуде медиацияны қолдану мүмкіндігіне жол береді. Бұл функция сот орындаушысының құзыретіне жатады және тараптардың татуласу әрекеті үшін келу міндеттемесінде көрінеді. Медиация тәртібімен татуласумен аяқталатын мұндай істердің басым бөлігі кәмелетке толмаған балаларды асырауға алимент өндіріп алу туралы істерден тұрады [28].

Қазақстан Республикасында «Медиация туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 28 қаңтардағы № 401-IV Заңы қолданылады, оған сәйкес атқарушылық іс жүргізу барысында тараптар дауды медиативтік келісім тәртібімен реттеуге құқылы [31]. Қолданыстағы «атқарушылық іс жүргізу туралы» Заңға сәйкес тараптардың медиация жолымен дауды реттеу туралы келісім жасасуы атқарушылық іс жүргізуді тоқтату үшін негіз болып табылады [11].

Осылайша, Қазақстан Республикасының, оның ішінде Жеке сот Орындаушысы институтының мәжбүрлеп орындау жүйесін қалыптастырудың негізі Францияның атқарушылық іс жүргізудің қолданыстағы тетігінің тәжірибесі болды, ол сондай-ақ атқарушылық іс жүргізуде медиацияны қолдану практикасын қоспағанда, осы жұмыста жүргізілген талдауды растайды.

2.2 Қазақстан республикасындағы жеке сот орындаушылары институтын жетілдіру.

Бұған дейін ЖСО институты пайда болған сәттен бастап уәкілетті орган осы институтты реформалау және оны жетілдіру жөнінде бірнеше рет шаралар қабылдағаны атап өтілген болатын. Атап айтқанда, алғашқы кезеңдерде ЖСО санын көбейту және халықты кәсіптік қызметтің осы түрімен айналысуға ынталандыру бойынша жұмыстар белсенді жүргізілді. Осы іс-шаралардың нәтижесі тағылымдамадан және аттестаттаудан өтпей ЖСО лицензиясын алу құқығын жеке санаттағы адамдардың (судьялар, прокурорлар, тергеушілер, атқарушылық құжаттардың орындалуын қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттік органдарда кемінде екі жыл қызметін жүзеге асырған адамдар, Жоғары Сот Кеңесі жанындағы Біліктілік комиссиясында біліктілік емтиханын тапсырған адамдар) беруі, өткізу құқығын беру болды уәкілетті органның аумақтық органдарына ЖСО қызметімен айналысуға үміткерлерді аттестаттау. Соңғы өзгерістердің бірі қызметпен айналысуға үміткерлерге қойылатын талаптардан алып тастау болды.

Осылайша, қазіргі уақытта лицензия алған кезде жиырма бес жасқа толу түріндегі талап жоқ. ЖСОП санының байқалып отырған өсуіне қарамастан, бір мезгілде ЖСОП орындауындағы атқарушылық құжаттар санының күрт өсуі орын алуда. Бұдан басқа, жеке сот орындаушысы кеңселерін ірілендіру практикасының болмауы, сондай-ақ сертификатталған көмекшілерді тартудың төмен деңгейі фактілері орын алуда. Қазіргі уақытта аталған факторлардың барлығы жеке сдаушысы сот орын жоғары жүктемесінің себептері болып табылады, бұл өз кезегінде мәжбүрлеп орындау жүйесінің тиімділігіне әсер етуі мүмкін.

Жоғарыда айтылғандарға байланысты біз аталған мәселелерді шешудің бірнеше тәсілдерін ұсынамыз. Біріншіден, бүгінгі таңда мемлекеттің негізгі міндеттерінің бірі сапасына нұқсан келтірместен ЖСО санын көбейту болып табылады. Осыған байланысты, осы тізбеге ЖСО көмекшілерін енгізу арқылы тағылымдамадан және аттестаттаудан өтпей ЖСО лицензиясын алуға құқығы бар адамдардың тізбесін кеңейтуді ұсынамыз. Алайда, барлық көмекшілерге келісімімен алименттік келісімдер жасасады.

Алимент төлеу туралы келісімдерде төленетін алименттің шарттары, тәртібі мен мөлшері мұндай құқық берілмейді, тек сертификатталған, яғни жоғары заңгерлік білімі бар ҚР БП ҚСЖАЕК оқыған, сондай-ақ ЖСО көмекшісі лауазымында кемінде екі жыл жұмыс өтілі бар, көмекшісі болып табылатын ЖСОП немесе ЖСО ұсыным хаты бар.

Осыған ұқсас тәжірибе Францияда өзінің мұрагері жеке сот орындаушысын тағайындау кезінде қолданылады. Бұл ұсыныс Заңның 156-бабының 2-тармағына сәйкес жеке сот орындаушының көмекшісі қызметке кірісер алдында ЖСО Республикалық палатасының бағдарламалары бойынша кәсіптік оқудан өтетіндігімен де негізделеді, ол тиісті сертификатпен

расталады, процестік құжаттарды, оның ішінде АЙСОИП арқылы дайындауды жүзеге асырады, сондай-ақ атқарушылық іс жүргізу шеңберінде басқа да функцияларды орындайды [11]. Бұл шара белгілі бір дәрежеде ЖСО санын ұлғайтуға ықпал етеді, сондай-ақ ЖСО көмекшісі лауазымын неғұрлым тартымды және перспективалы етуге мүмкіндік береді деп есептеледі. Осы толықтыруларды уәкілетті орган (Қазақстан Республикасының Әділет министрлігі) «атқарушылық іс жүргізу туралы» Заңның 142-бабының 5-тармағына енгізуі мүмкін. Екіншіден, ЖСО институтын жетілдіру үшін медиацияны мәжбүрлеу сатысында қолдану практикасын ұлғайту үрдісі маңызды.

Қазіргі уақытта медиация саласындағы заңнама оны атқарушылық іс жүргізу сатысында қолдануға мүмкіндік береді, бұдан басқа, «атқарушылық іс жүргізу туралы» Заңның 47-бабы 1-тармағының 2-1) тармақшасына сәйкес атқарушылық іс жүргізу тараптары атқарушылық іс жүргізуді медиативтік келісім жасасқан кезде тоқтатылады. Сонымен қатар, қазіргі уақытта атқарушылық іс жүргізуде медиацияны қолданудың тиімділігін бағалау мүмкін емес, себебі оны қолдану жиілігі, нәтижелері және тағы басқа ақпараттар туралы ресми деректерге қол жетімділіктің болмауы.

Осы тұрғыда жетекші шет елдердің тәжірибесі бойынша медиативтік рәсімді жүзеге асыру құқығын ЖСО-нің өзіне беру оң әсер етуі мүмкін. Мәселен, «Медиация туралы» Заңға сәйкес медиация кәсіби және кәсіби емес негізде жүзеге асырылуы мүмкін. Бұл ретте медиатор сертификаты бар және кәсіби медиаторлар тізілімінде тұрған адам, сондай-ақ отставкадағы судьялар кәсіби медиатор бола алады (тағылымдамадан және аттестаттаудан өтпей ЖСО лицензиясын алуға құқығы бар адамдар арасында отставкадағы судьялар мен судьялар қатысады).

Қазіргі уақытта қолданыстағы ЖСО арасында сертификатсыз медиативтік рәсімдерді жүргізуге құқығы бар тұлғалар бар. Медиатор өзге де ақылы қызметті жүзеге асыруға құқылы [21]. ЖСО осындай өкілеттігін берген жағдайда заңнамада ЖСО медиациясын жүзеге асырудың белгілі бір шарттарын көздеу қажет.

Мәселен, медиативтік рәсімді жүргізетін ЖСО бұрын осы атқарушылық іс жүргізуге қатысушы болмауы тиіс, медиативтік рәсім аяқталғаннан кейін бұл ЖСО болашақта осы атқарушылық іс жүргізу бойынша ЖСО бола алмайды. Бұдан басқа, медиацияны мемлекет тарапы болып табылатын атқарушылық іс жүргізу бойынша қолдануға болмайды. Медиацияны қолдану туралы мәселе ЖСО-ге атқарушылық құжат келіп түскен сәттен бастап 3 күн ішінде шешіледі. Тараптардың бірі медиациядан бас тартқан не Тараптардың бірі болмаған жағдайда, бұл рәсім қолданылмайды. Тараптар атқарушылық іс қозғалғаннан кейін медиацияны қолдану туралы шешім қабылдаған жағдайда, Тараптар медиаторға не басқа жеке сот орындаушыға жүгінуі қажет. Үшіншіден, уәкілетті орган резиденттер бірлесіп, Атқарушылық құжаттардың орындалу тиімділігін арттыру және жеке сот орындаудағы жүктемені азайту мақсатында

ЖСО кеңселерін ірілендіруді ынталандыру жөнінде шаралар қабылдау ұсынылады.

Атқарушылық іс жүргізуді қозғаудан бас тарту мәселесі бойынша мыналарды ұсынамыз. ЖСО Заңның 38-бабы 1-тармағының 2) тармақшасында көзделген негізді белгілегеннен кейін өндіріп алушыны бұл туралы міндетті түрде хабардар ете отырып, Атқарушылық іс жүргізуді қозғаудан бас тарту және атқарушылық құжаттың түпнұсқасын және қоса беріліп отырған барлық құжаттарды тиісті ЖСО өңірлік палатасына жіберу туралы қаулы шығарады. Бұл тетік мәжбүрлеп орындауға құжатты ұсыну мерзімін едәуір қысқартуға, Өндіріп алушының уақытша және қаржылық ресурстарын үнемдеуге, әсіресе, егер істердің әлеуметтік маңызы бар санаттары бойынша атқарушылық құжаттар туралы, атап айтқанда алимент өндіріп алу туралы сөз болғанда мүмкіндік береді. Тетік орындау процесінде борышкердің жеке сот орындаушы өкілеттіктері қолданылмайтын атқарушы округтің аумағында екендігі анықталған жағдайларда, жеке сот орындаушысы атқарушылық құжатын жеке сот орындаушының тиісті өңірлік палатасына берудің қолда бар тәртібіне ұқсас [11].

Жеке сот орындаушы жауапкершілігі мәселесі бойынша біз мыналарды ұсынамыз. «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» заңда атқарушылық іс жүргізу тарапына (өндіріп алушыға) елеулі залал келтіруге әкеп соққан ЖСО атқарушылық құжатының орындалуын қамтамасыз ету шаралары қолданылмаған не уақтылы қолданылмаған жағдайда лицензияның қолданылуын 6 ай мерзімге тоқтата тұру түріндегі жауапкершілік шарасы қолданылатын норманы көздеуге болады деп санаймыз. Бұл ретте айлық есептік көрсеткіштермен немесе басқа баламамен көрсетілуі мүмкін "елеулі зиян (зиян)" ұғымын анықтау қажет.

Жеке сот орындаушысы жауапкершілігі мәселесі бойынша біз мыналарды ұсынамыз. «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» заңда атқарушылық іс жүргізу тарапына (өндіріп алушыға) елеулі залал келтіруге әкеп соққан жеке сот орындаушы атқарушылық құжатының орындалуын қамтамасыз ету шаралары қолданылмаған не уақтылы қолданылмаған жағдайда лицензияның қолданылуын 6 ай мерзімге тоқтата тұру түріндегі жауапкершілік шарасы қолданылатын норманы көздеуге болады деп санаймыз. Бұл ретте «елеулі зиян (залал)» ұғымына анықтама беру қажет, ол айлық есептік көрсеткіштерде немесе өзге де баламада көрсетілуі мүмкін.

Сонымен қатар, сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін жою және бірыңғай құқық қолдану тәжірибесін енгізу мақсатында уәкілетті органның «Атқарушылық іс жүргізу туралы» Заңының 143-бабына лицензияның қолданылуын тоқтата тұру мерзімін белгілеу критерийлеріне қатысты өзгертулер енгізуі мүмкін деп санаймыз. немесе көрсетілген негіздердің әрқайсысы үшін белгілі бір мерзім беру.

Сондай-ақ, «Қазақстан Республикасы азаматтарының төлем қабілеттілігін қалпына келтіру және банкроттық туралы» ҚР Заңында, мысалы, 17 және 22-

баптарда олқылықтар бар:

«Атқарушылық іс жүргізу туралы...» ҚР Заңының 42-бабының 2-1) тармақшасына сәйкес атқарушылық іс жүргізу «Қазақстан Республикасы азаматтарының төлем қабілеттілігін қалпына келтіру және банкроттық туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес сот төлем қабілеттілігін қалпына келтіру немесе сот банкроттығын қолдану туралы іс бойынша іс жүргізуді қозғаған [20], сондай-ақ соттан тыс банкроттық рәсімін бастаған бір жұмыс күні ішінде тоқтатыла тұруға жатады; [26]

«Төлем қабілеттілігін қалпына келтіру туралы» ҚР Заңының 17-бабы 2-тармағы 7) тармақшасына сәйкес «электрондық үкімет» веб-порталында борышкер туралы мәліметтер орналастырылған күннен бастап борышты өндіріп алу туралы сот шешімдерінің орындалуы тоқтатыла тұрады.

Бүгінгі күні ЖСО атқару кезінде атқарушылық іс жүргізулердің көпшілігі атқарушылық құжаттардың (атқарушылық жазбалар, салық бұйрықтары және т.б.) соттан тыс түрлері бойынша қозғалды, олар көрсетілген заң нормаларын ұстанатын болса, тоқтатылмауға тиіс. Осыған орай, іс жүзінде «Төлем қабілеттілігін қалпына келтіру туралы» Заңның нормаларын іске асыруда қиындықтар туындайды».

Резонансты болдырмау мақсатында Республикалық палата ЖСО-ға атқарушылық іс жүргізуді атқарушылық құжаттың түріне қарамастан тоқтата тұруды ұсынады [8]. Алайда, мәселе даулы және өндіріп алушылар тарапынан шағымдануға негіз болады. Осыған орай «Төлем қабілеттілігін қалпына келтіру...туралы» Заңның 17-бабының 2-тармағы 7) тармақшасына **«сот шешімдерінің»** деген сөздерді «атқарушылық құжаттардың» деген сөздермен ауыстыру арқылы тиісті өзгерістерді шұғыл енгізу талап етіледі.

«Төлем қабілеттілігін қалпына келтіру ... туралы» Заңның 22-бабының 1-тармағы 9) тармақшасына (борышкердің мүлкіне қатысты соттардың бұрын қабылданған шешімдерін орындау тоқтатыла тұрады;) ұқсас өзгерістер енгізу қажет [26]. *Осы тармақтың 10) тармақшасының мазмұны атқарушылық құжаттардың кейбір соттан тыс түрлерін ішінара қамтиды, бірақ барлығы емес.*

2.3 Алимент өндіріп алу жөніндегі сот шешімдерін орындау

Магистрлік жобаның осы бөлімінде алимент міндеттемелері мысалында сот орындауының практикалық бөлігін қарастырамыз. Біздің елімізде балалардың құқықтарын қорғау ҚР Конституцияларынан басталады. Конституцияда «балаларға қамқорлық жасау және оларды тәрбиелеу ата-аналардың табиғи құқығы мен міндеті болып табылады. Кәмелетке толған, еңбекке қабілетті балалар еңбекке жарамсыз ата-аналарға қамқорлық жасауға міндетті» [1].

Қазіргі «неке (ерлі - зайыптылық) және отбасы туралы» заңда Алимент-бұл сот шешімі бойынша Тараптардың бірі (жұбайы) екінші тарапқа төлеуі керек ақша немесе материалдық қаражат [32]. Алимент міндеттемелерінің

негізгі мақсаты кәмелетке толмаған балаларды немесе қарт ата-аналарды асырауға материалдық қолдау болып табылады.

Алимент міндеттемелерін реттеу Қазақстан Республикасының Конституциясы, «атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Заң [11], «Қазақстан Республикасындағы Бала құқықтары туралы» Заң [33], «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Кодекс [32] сияқты нормативтік базаға негізделеді.

Алимент міндеттемелерінің пайда болуының негізі туыстық және некелік қатынастар болып табылады. Алимент міндеті ата-аналар баланы жайлы өмір сүру үшін белгілі бір құралдармен қамтамасыз етуі керек дегенді білдіреді және т.б. ең дұрысы, алимент міндеттемелерін ата-аналардың бірі өз еркімен және өз бетінше орындайды. Алайда, белгілі бір жағдайларда, ата-аналардың бірі алимент міндеттемелерінен бас тартқан кезде, бір Тарап, атап айтқанда ата-ана (қамқоршы) осы мәселені шешу үшін сотқа жүгінуге құқылы.

Жоғарыда қарастырылғандай, алимент төлеудің мөлшері мен тәртібін белгілеудің екі тәртібі мүмкін: тараптардың келісімі бойынша немесе шешім бойынша [32] «Неке (ерлі - зайыптылық) және отбасы туралы» Қазақстан Республикасы Кодексінің 22-бабына сәйкес алимент төлеу туралы келісім-бұл бұрынғы ерлі-зайыптылар арасында Балаларды немесе ерлі-зайыптылардың бірін асырау үшін белгілі бір мөлшерде мерзімді қамтамасыз ету туралы заңда белгіленген тәртіппен жасалатын келісім [32]. Алимент төлеу туралы заңда белгіленген келісім жазбаша нысанда жасалады және нотариаттық куәландыруға жатады. Алимент төлеу туралы келісім нысанын сақтамау Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің нормаларында көзделген салдарға әкеп соғады [32].

Алимент төлеу туралы келісімнің кейбір ерекшеліктері тараптардың алимент төлеу тәртібін, әдісін және кейбір жағдайларда мөлшерін таңдау еркіндігі, сондай-ақ оның міндетті нотариаттық нысаны болып табылады. Неке және ерлі - зайыптылық туралы Заңға сәйкес алимент төлеу туралы келісім, атап айтқанда төлем мөлшері мен нысаны алимент міндеттерін орындауға міндетті адам мен олардың алушысы арасында, ал алимент төлеуге міндетті адам және (немесе) алимент алушы әрекетке қабілетсіз болған кезде-осы адамдардың заңды өкілдері арасында жасалады. Қазақстан Республикасының «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Кодексі алименттік міндеттерді байланыстыратынын көрсетеді:

- ата-аналар мен кәмелетке толмаған балалар;
- ата-аналар мен еңбекке жарамсыз кәмелетке толған балалар;
- еңбекке қабілетті кәмелетке толған балалар мен еңбекке жарамсыз, ата-аналарының көмегіне мұқтаж балалар;
- ерлі-зайыптылар;
- бұрынғы ерлі-зайыптылар;
- көмекке мұқтаж еңбекке қабілетті аға-әпкелер мен кәмелетке толмаған аға-әпкелер;

- көмекке мұқтаж ата-әжелер мен кәмелетке толмағандар, немерелер;
- еңбекке қабілетті кәмелетке толған немерелері мен еңбекке жарамсыз, аталары мен әжелерінің көмегіне мұқтаж;

- еңбекке қабілетті тәрбиеленушілер мен еңбекке жарамсыз, оларды іс жүзінде тәрбиелеген адамдардың көмегіне мұқтаж адамдар;

- еңбекке жарамсыз, өгей әкесі мен өгей шешесінің көмегіне мұқтаж және еңбекке қабілетті кәмелетке толған өгей балалары мен өгей қыздары [32]. Осы фактілерге сүйене отырып, алименттік құқықтық қатынастар заңмен реттелетіндіктен, жоғарыда аталған адамдар алимент алуға құқылы. Төлеуші мен алимент алушы арасындағы туыстық және некелік қатынастар мынадай тиісті құжаттар негізінде белгіленеді:

Ата-аналар балаларын келесі белгілер бойынша бағуға міндетті:

1) ата-аналар мен балалар арасындағы туыстық байланыс;

2) баланың кәмелетке толмағандары. Алимент төлеу жөніндегі міндет Келісімнің қолданылу мерзімінің өтуі негізінде немесе алименттік міндеттер жүктелетін Тараптың қайтыс болуымен тоқтатылады. Сот тәртібімен жүктелген міндеттерді төлеу тоқтатылады:

- бала 18 жасқа толғаннан кейін немесе балалар келісімде көрсетілген кәмелетке толғанға дейін толық әрекет қабілеттілігін алған жағдайда;

- қамтамасыз етуге ақшалай қаражат өндіріп алынған баланы сот тәртібімен беру кезінде;

3) сот алимент қаражаты бөлінген адамды еңбекке қабілеттілігі деп таныған немесе өндіріп алушының (алимент алушы) қажетті көмегін тоқтатқан кезде;

4) алимент алушы адамның, бұрынғы жұбайының жаңа некеге кіруі кезінде.

5) алименттік құқықтық қатынастар тараптарының бірі адамның, атап айтқанда қаражат төлеуге міндетті адамның немесе талапкердің қайтыс болуымен

Қазақстан Республикасының «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Кодексінде ата-аналар күндізгі оқу нысаны бойынша жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, жоғары білім беру жүйесінде оқитын кәмелетке толған баланы асырап-бағу туралы Келісім жасаса алатын параграф бар. Бұл жағдайда бала алимент төлеу туралы келісімде көрсетілген жасқа толғаннан кейін алимент төлеу тоқтатылады.

Еңбекке қабілетті ата-аналар кәмелетке толған балаларын осындай жағдайларда қамтамасыз етуге міндетті:

- балалар еңбекке жарамсыз;

- өздерін ұстауға немесе қамтамасыз етуге мүмкіндігі жоқ.

Сондай-ақ, кәмелетке толмаған балалар мен еңбекке жарамсыз кәмелетке толған балаларға ақшалай қаражат төлеуден басқа, ата-аналар ерекше ауыр жағдайлардан туындаған шығындарға қатысуы керек. Бұл жағдайлар: баланың денесінің, жанының ауруы, қалыпты жұмыс қабілеттілігіне кедергі келтіретін

балалардың зақымдануы, бала күтімі бойынша бөгде адамға ақы төлеу қажеттілігі және сол сияқты жағдайлар деп түсініледі.

ҚР Конституциялары мен заңдарына сәйкес, еңбекке қабілетті кәмелетке толған балалар ата-аналарын осындай жағдайларда асырауға міндетті:

- ата-аналардың еңбекке жарамсыздығы, атап айтқанда олардың зейнеткерлік жасқа, мүгедектерге жетуі;

- өмір сүруге қажетті жеткілікті құралдарға мұқтаж.

Бұдан басқа, балалар ата-аналарын ауыр сырқаттанған немесе мертіккен, ата-анасына бөгде адамның күтіміне ақы төлеу қажеттігі, оны арнаулы медициналық мекемеге орналастыру жағдайларында қамтамасыз етуге міндетті; және басқа да мән-жайлар. Егер ата-ана құқықтарынан айырылған жағдайда балалар ата-аналарын күтіп-бағу бойынша алимент міндеттемелерін көтермейді.

Ерлі зайыптыларға оларды ұстау бойынша алименттік міндеттемелер мынадай жағдайларда қолданылады:

- ерлі-зайыптылардың біреуінің еңбекке жарамсыздығы. Зейнеткерлік жасқа толған ерлер мен әйелдер (2013 жылғы 21 маусымдағы «зейнетақымен қамсыздандыру туралы» ҚР Заңының 11-бабына сәйкес), мүгедектер еңбекке жарамсыз болып табылады. Сондай-ақ, өмір сүруге жеткілікті қаражаты жоқ мұқтаж ерлі-зайыптылар;

- жұбайы жүктілік кезеңінде және ортақ баланың туған күнінен бастап үш жыл ішінде;

- ортақ мүгедек балаға Кәмелетке толғанға дейін оның күтімін қамтамасыз ететін, сондай-ақ ортақ мүгедек бала он сегіз жасқа толғаннан кейін І-ІІ мүгедектік тобын айқындаған жағдайда мұқтаж жұбайы.

Заң шығарушы ерлі-зайыптылар арасында алименттің міндетті міндеттемелерін белгілей отырып, тіркелген некенің болуын болжайды, яғни нақты неке қатынастары ерлі-зайыптылар арасында алимент міндеттемелерін тудырмайды.

Бұрынғы ерлі-зайыптылар кейбір жағдайларда бір-біріне ұстауға қаражат беруге міндетті. Осылайша, бұрынғы жұбайынан алимент өндіріп алуға құқылы:

- егер бұрынғы жұбайы ортақ балаға жүкті болса және осы бала үш жасқа толғанда;

- ортақ мүгедек бала он сегіз жасқа толғанға дейін оған қажетті күтімді қамтамасыз ететін, сондай-ақ ортақ мүгедек бала он сегіз жасқа толғаннан кейін І-ІІ мүгедектік тобына айқындалған жағдайда мұқтаж бұрынғы жұбайы;

Неке (ерлі-зайыптылық) бұзылғанға дейін еңбекке жарамсыз болған мұқтаж бұрынғы жұбайы. Бұрын айтылғандай, бұл жағдайлардың туындауы үшін ерлі-зайыптылар арасында тіркелген және бұзылған неке қажет.

Сондай-ақ, отбасы туралы Кодекске сәйкес, кәмелетке толмаған бауырлар алимент алуға құқылы.

Бұл ағайындылар мен апалы-сіңлілердің біртектес немесе біртектес емес екендігі маңызды емес.

Алайда, кәмелетке толмаған бауырлар, егер олардың ата-аналары немесе оларды қамтамасыз ететін адамдар болмаса ғана, бауырларына асырау үшін жүгінуге құқылы.

Заңда аталар мен әжелердің немерелерін асырау бойынша алименттік міндеті көзделген. Кәмелетке толмағандар, көмекке мұқтаж немерелер өздерінің еңбекке қабілетті ата-аналарынан, туған кәмелетке толған еңбекке қабілетті бауырларынан және әпкелерінен асырап алу мүмкін болмаған жағдайда, бұл үшін қажетті қаражаты бар аталары мен әжелерінен алимент алуға құқылы. Керісінше, өз балаларынан, жұбайларынан немесе бұрынғы жұбайларынан асырай алмайтын еңбекке жарамсыз мұқтаж ата-әжелер өз кезегінде асырау үшін қажетті қаражаты бар кәмелетке толған еңбекке қабілетті немерелерінен алимент алуға құқылы. Алиментпен қамтамасыз етудің бұл әдістері заңмен реттелгенімен, оларды іс жүзінде қолдану өте аз және мұндай прецеденттер жоқ.

Еңбекке жарамсыз, қаражатқа мұқтаж тәрбиешілер өздерінің кәмелетке толған еңбекке қабілетті балаларынан, жұбайларынан немесе бұрынғы жұбайларынан асырап-бағуға ақшалай қаражат ала алмаған жағдайларда өздерінің кәмелетке толған еңбекке қабілетті бұрынғы тәрбиеленушілерінен асырап-бағуды талап етуге құқылы [32]. Алайда, Кодекстің 154-бабының 2-тармағына сәйкес, сот бұрынғы нақты тәрбиеленушілерді, егер олар бес жылдан аз уақыт тәрбиеленсе және ұсталса немесе тәрбие мен ұстауды тиісінше жүзеге асырмаса, өздерінің нақты тәрбиешілерін ұстау міндетінен босатуға құқылы. Тәрбиеленушілерді алимент төлеуден босату соттың құқығы болып табылады.

Сондай-ақ, заңға сәйкес, өзінің кәмелетке толған, еңбекке қабілетті өгей балалары мен өгей қыздарынан асырауға ақшалай қаражат алу еңбекке жарамсыз, өзінің биологиялық кәмелетке толған еңбекке қабілетті балаларынан ақшалай қамтамасыз етуді ала алмайтын өгей әкелері мен өгей аналарына өмір сүруге қаражаты жоқ адамдарға беріледі. Өгей әкеге немесе өгей анаға алиментпен қамтамасыз ету міндеті өгей немесе өгей қыздың бұл үшін қажетті қаражаты болған жағдайда ғана туындайды. Адамдардың осы санаттары арасындағы жалпы өмір сүру ұзақтығы да маңызды.

Заң талаптарына сәйкес, егер өгей әкесі немесе өгей шешесі оларды бес жылдан аз уақыт ұстаса және тәрбиелесе немесе тәрбиелеу мен ұстауды тиісінше жүзеге асырмаса, сот өгей балаларын немесе өгей қыздарын алимент қаражатымен қамтамасыз ету міндетінен босатуға құқылы. Алимент өндіруден бас тарту сот құқығы болып табылады және нақты [32] байланысты. Тиісінше, тек аталған адамдар арасында «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» кодекстің 157-бабында көзделген алимент төлеу туралы келісім жасалуы мүмкін.

Сонымен қатар, заңға сәйкес алимент төлеу туралы келісімді жасасуға, орындауға, өзгертуге, бұзуға және жарамсыз деп тануға осы құқықтық қатынастарды жасасуды, орындауды, Өзгертуді, бұзуды және жарамсыз деп тануды реттейтін ҚР АҚ нақты айтқанда «Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексі» нормалары қолданылады. Сондай-ақ, ҚР Азаматтық кодексіне сәйкес алимент төлеу туралы келісімді орындаудан біржақты бас тартуға немесе онда жазылған шарттарды біржақты өзгертуге тыйым салынады. Кейбір жағдайларда отбасындағы материалдық жағдайды өзгерту үшін қажетті алимент төлеу туралы келісімді өзгерту немесе бұзу туралы келісімге қол жеткізілмеген жағдайда, осы іске мүдделі Тарап осы Келісімді өзгерту немесе бұзу туралы талап-арызбен сотқа жүгінуге құқылы. Алимент төлеу туралы келісімді өзгерту немесе бұзу туралы осы мәселені шешкен кезде сот тараптардың назарына лайық кез келген дәлелдер мен мүдделерді ескереді.

Жалпы ережелер мен мән-жайлар бойынша алимент туралы келісімдер қаражат төлеуге міндетті адам мен алимент алатын адам арасында жасалады. Алименттік құқықтық қатынастар тараптарының бірі әрекетке қабілетсіз болған жағдайларда, оның заңды өкілі осы адамның атынан әрекет етеді. Ішінара және әрекет қабілеті шектеулі адамдар өздерінің заңды өкілдерінің

қамтылады. Келісіммен анықталған алимент төлеу шарттары сол субъектілер арасындағы алимент міндеттемелері үшін заңмен белгіленгендерден өзгеше болуы мүмкін. Мысалы, мұқтаж емес еңбекке қабілетті адамды ұстау құқығын белгілеуге рұқсат етіледі.

Жалпы ереже бойынша Тараптар алимент төлеу шарттарын белгілеуде еркін. Материалдық жағдай мен болмыстың нашарлауы туындаған жағдайларда келісім жарамсыз деп танылуы мүмкін.

Алимент төлеу тәсілі, тәртібі, мөлшері екі тараптың өзара және өзара келісімі бойынша жасалады. Егер осы Келісімдегі адамдар алимент қаражатын төлеу мөлшері, тәсілдері мен тәртібі туралы келісімге келмесе, онда шарт жасалмаған болып есептеледі.

Келісімде алимент төленетіні көзделуі мүмкін:

- алимент келісімдерін орындауға міндетті адамның табысынан және/немесе өзге де табысынан пайыздық арақатынаста. Бұл әдіс алимент төлеудің ең кең таралған және таныс әдісі болып табылады;

- мерзімді түрде төленетін нақты ақшалай сомада. Қалыпты жағдайларда ұстауға арналған қаражат ай сайын төленеді. Сонымен қатар, келісімде төлем тоқсан сайын, жыл сайын үлкен мөлшерде немесе апта сайын көрсетілуі мүмкін;

- мүлікті беру арқылы;

- келісімде көрсетілген басқа тәсілдермен, атап айтқанда белгілі бір жұмыстарды орындау немесе қызметтер көрсету.

Алимент төлеу туралы келісімдерде алимент міндеттерін орындаудың әртүрлі тәсілдері көзделуі мүмкін. Мысалы, алимент төлеуші алимент алушыға қандай да бір жылжымалы немесе жылжымайтын мүлікті меншікке беруге,

сондай-ақ ай сайын келісімде көрсетілген белгілі бір соманы төлеуге міндеттенеді. Егер балаларды немесе осы отбасының еңбекке жарамсыз мүшесін қамтамасыз ету және күтіп-бағу жөніндегі осы Келісім олардың заңды мүдделерін бұзған жағдайларда, онда бұл Келісім заңды өкілдің, кәмелетке толмаған баланың қамқоршысының талап етуі бойынша сот тәртібімен жарамсыз деп танылуы мүмкін [34].

Айта кету керек, алимент келісімі заңнамалық бекітілгенге дейін бұрын да қолданылған. Адамның осы Келісімнен немесе оның біржақты түзетуінен біржақты бас тартуына тыйым салған жалпы қағида алимент келісімдеріне қолданылмады. Іс жүзінде Тараптар алимент төлеу жөніндегі келісімдерді ештеңеге міндеттемеген.

Егер тараптар алимент төлеу туралы Келісім жасаса, онда ол ерікті түрде орындалуға тиіс болды. Дегенмен, тарап алимент төлеу туралы келісімді орындамаса, онда қарсы тарап алимент келісімінің талаптарын орындауға мәжбүрлеу туралы сотқа талап қоюға құқылы емес, алайда алимент өндіріп алу туралы талап қоюға құқылы. Бұл ретте сот аталған істі қарап, тараптардың келісімін емес, отбасы заңнамасының императивті нормаларын басшылыққа алды.

Сонымен қатар, алимент төлеуші алимент келісімінің шарттарын өз еркімен орындағанына қарамастан, алушы алимент өндіріп алу үшін сотқа талап қоюға құқылы болды. Осыған байланысты абсурдтық жағдай пайда болды. Мұндай өтініштердің айырмашылығы талапкердің мақсаты болашақта алимент төлеу кепілдігі болып табылатындығымен анықталды, өйткені алимент төлеу туралы келісім ерікті түрде жасалады және Тарап осы Келісімнен бас тартуға құқылы.

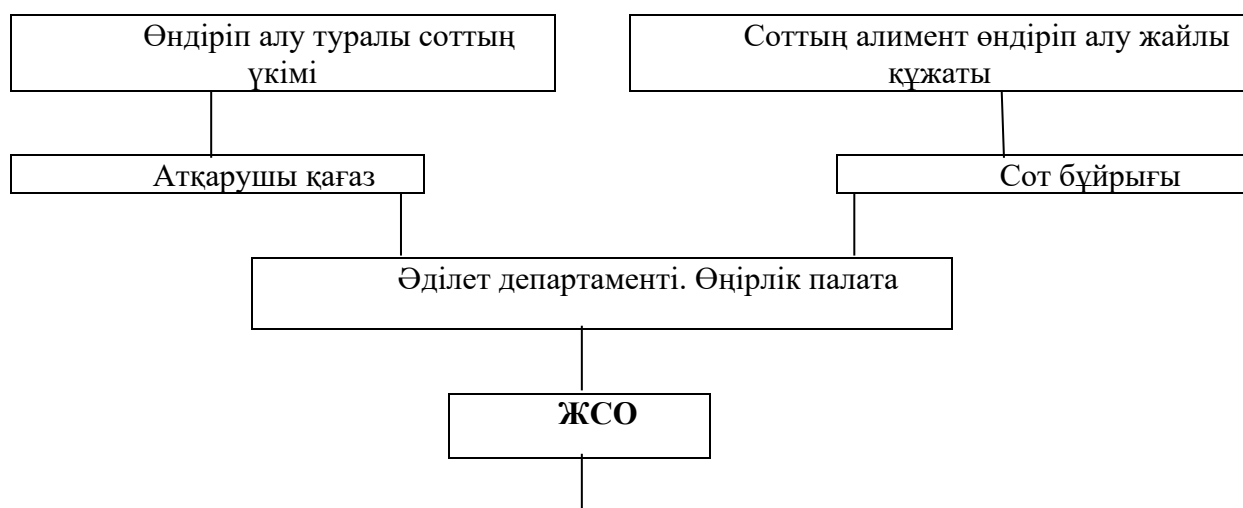
Айта кету керек, алимент төлеу туралы келісім жасасудың оң қасиеттерінің бірі:

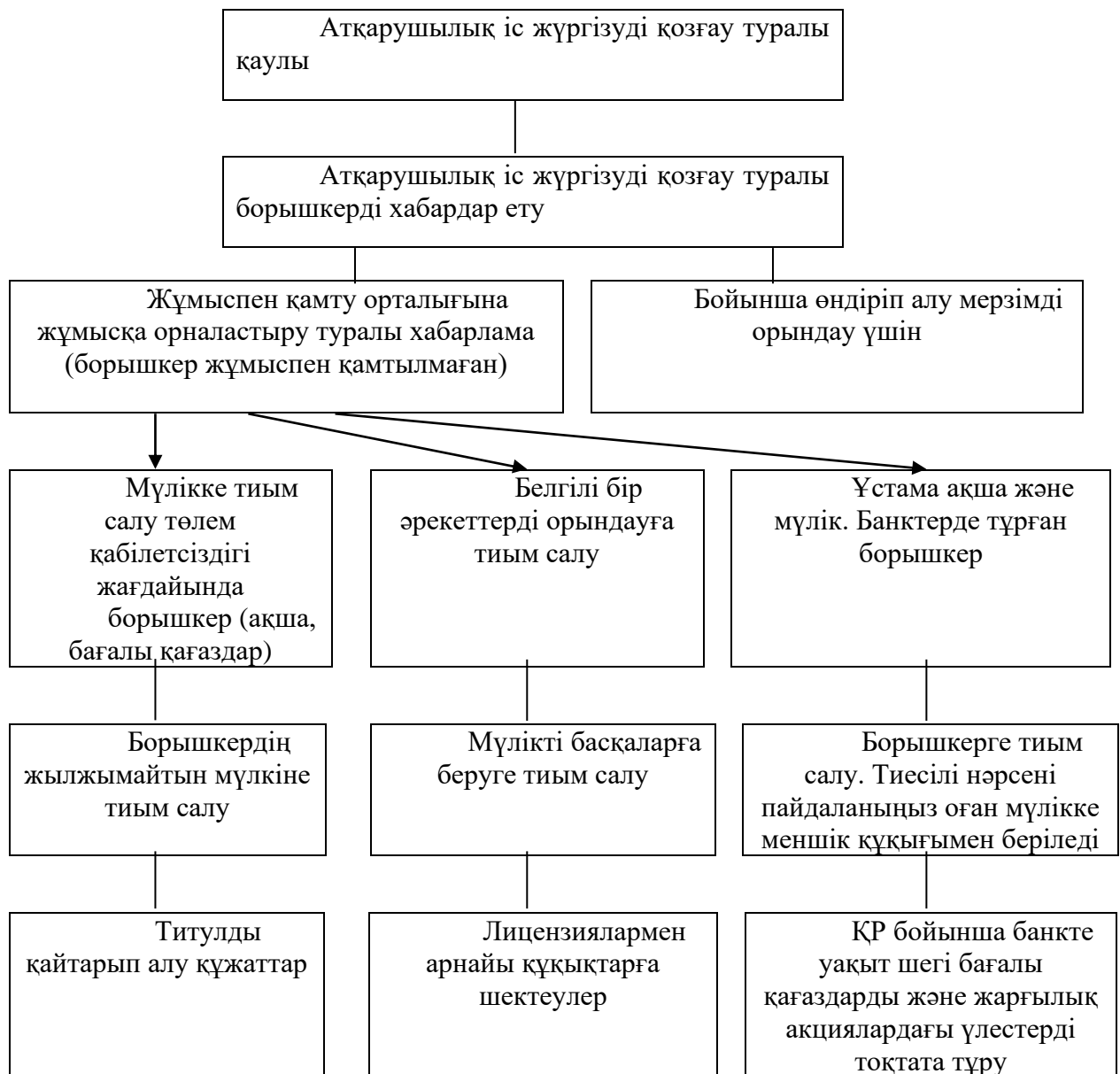
- тараптардың келісімге келуіне байланысты алимент міндеттемелеріне қатысты құқықтық қатынастардың дауларын жою;

- бұл алименттік құқықтық қатынастар сот араласуынсыз реттеледі, бұл тараптардың алимент міндеттемесін орындау рәсімін жеңілдетеді. Алайда, тараптардың бірі алимент төлеу туралы келісімді орындамаған жағдайларда, екінші Тарап алимент міндеттемелерін мәжбүрлеп орындау туралы сотқа жүгінуге құқылы.

Бұрынғы ерлі-зайыптылардың алимент төлеу туралы өзара келісімі болмаған кезде, сондай-ақ кәмелетке толмаған балаларды күтіп-бағуға қажетті қаражат берілмеген кезде және бала қамқорлығында тұрған ата-аналарының бірі сотқа талап қоймаған кезде қорғаншылық немесе қамқоршылық жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын орган кәмелетке толмаған балаларға алимент өндіріп алу туралы олардың ата-аналарына талап қоюға құқылы [32]. Сондай – ақ, алимент төлеу туралы келісім болмаған жағдайда, кәмелетке толмаған балаларды күтіп – бағуға және қамтамасыз етуге ақшалай қаражатты сот олардың ата – аналарынан ай сайын: бір балаға-1/4, екі балаға-1/3, үш және

одан да көп балаға-1/2 табыс және ата-аналар алатын өзге де табыс мөлшерінде өндіріп алады [32]. ҚР АІЖК-нің 27-бабына сәйкес балаға әке болуды анықтаумен байланысты алимент өндіріп алу туралы талап-арыздар және алимент өндіріп алу сомаларын азайту туралы талап-арыздар кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соттарда қаралуға және шешілуге жатады [34]. Сонымен, өндіріп алушының алимент төлеу туралы келісім негізінде өндіріп алушының берешегін айқындауға тиіс ЖСО-ны мәжбүрлеп орындауға атқарушылық жазба ұсынуға құқығы бар [34]. ҚР заңнамасына сәйкес сот орындаушысы оған атқарушылық құжат келіп түскеннен кейін үш жұмыс күнінен кешіктірмей атқарушылық іс жүргізуді қозғауға және қаулы шығаруға тиіс. Сондай-ақ, атқарушылық іс қозғалған соң ЖСО өндіріп алушыға заңда көзделген барлық құқықтар мен міндеттерді түсіндіріп, атқарушылық құжаттың шарттары туралы келісім жасасуға тиіс. Алименттерді өндіріп алу бойынша мерзімдік төлемдерді өндіріп алу туралы шешімдердің негізінде жазылған атқару парағы немесе атқару жазбасы мертігуден немесе денсаулығының өзге де зақымдануынан және басқалардан келтірілген зиянды өтеу төлемдер берілген барлық уақытта күшін сақтайды. Бұл жағдайларда әр төлем үшін мерзімдер бөлек [11]. Кейбір жағдайларда ЖСОБ борышкердің жалақысынан немесе өзге де кірістерінен алимент төлемдерін өндіріп алу мүмкіндігіне ие бола отырып, сот орындаушысы үш ай ішінде берешекті айқындау туралы қаулы шығарады, сонымен қатар атқарушылық құжаттардың орындалуын қамтамасыз ету жөнінде шаралар қабылдайды. Сондай-ақ ЖСО заңға сәйкес осы Заңның 61-бабына сәйкес өндіріп алу мүмкін болмайтын мүліктен басқа борышкердің мүлкінен өндіріп алуы мүмкін. Сот орындаушысы жылжымайтын мүлікке өндіріп алу туралы қаулыны судьяның санкцияларынан шығарады, борышкердің жылжымалы мүлкіне прокурордың санкцияларымен ғана тыйым салынады. Алимент бойынша берешекті сот орындаушысы тоқсан сайын айқындайды. Сот орындаушысы берешек анықталғаннан кейін үш жұмыс күні ішінде қаулыны танысу үшін атқарушылық іс жүргізу тараптарына жібереді [11].

3-сурет - Алимент міндеттемелерін өндіріп алу механизмі
Ескертпе- автормен [31] [11] [34] [35] дереккөз негізінде құрастырылған.

Егер борышкер алимент міндеттерін атқару кезеңінде жұмысқа орналаспаған немесе оның жалақысын және ай сайын алатын өзге де табысын растайтын құжаттарды ұсынбаған жағдайда, алимент бойынша берешек берешекті өндіріп алу сәтіндегі Қазақстан Республикасындағы орташа айлық жалақының мөлшеріне қарай айқындалады [11].

Жоғарыда айтылғандай, алимент өндірістерін орындау бойынша берешекті өндіріп алу алимент төлеушінің жалақысынан және табысының өзге де түрлерінен шегеріледі. Сот орындаушысының борышкердің жалақысынан ақшалай сомаларды кезең-кезеңімен өндіріп алу мүмкіндігі болмаған жағдайларда, ол атқарушылық құжаттардың орындалуын қамтамасыз ету

жөнінде шаралар қолдануға міндетті. Атқарушылық құжаттарды орындау жөніндегі қамтамасыз ету шаралары деп:

- борышкердің мүлкіне, оның ішінде ақша мен бағалы қағаздарға тыйым салу;

- банктердегі және сақтандыру ұйымдарындағы ақшалай қаражатқа тыйым салу;

- борышкердің жылжымалы мүлкін алып қою прокурордың санкцияларымен жүзеге асырылады;

- борышкердің жылжымайтын мүлкін алып қою судьяның санкцияларымен жүзеге асырылады;

- борышкерге белгілі бір әрекеттерді жасауға тыйым салу " белгілі бір әрекеттер деп жылжымалы және жылжымайтын мүлікті иеліктен шығаруға тыйым салу, мүліктік және мүліктік емес құқықтарды, бағалы қағаздарды және жарғылық акциялардағы үлестерді тоқтата тұру түсініледі

- борышкердің мүлкін мөрлеу;

- құқық белгілейтін құжаттарды алып қою;

- басқа адамдарға мүлікті, оның ішінде ақшаны борышкерге беруге немесе оған қатысты өзге де әрекеттерді орындауға тыйым салу.

ЖСО атқарушылық міндеттерді орындауды қамтамасыз ету қажет болған кезде борышкерге қатысты орындауды қамтамасыз ету шараларының бірнеше түрін қолдана алады. ЖСО өз бастамасы бойынша немесе талапкер мен борышкердің өтініші бойынша қамтамасыз ету шараларының бір түрін екіншісіне ауыстыра алады. Бір қамтамасыз ету шарасын екіншісіне ауыстыру туралы мәселе бұрын белгіленген қамтамасыз ету шараларын қолдануды тоқтатпайды. Сондай-ақ, бұрын салынған ЖСО атқарушылық іс жүргізуді тоқтата тұру, кейінге қалдыру немесе бөліп төлеу процесінде қамтамасыз ету шаралары жойылмайды. Сот орындаушысы ақша мен мүлікке тыйым салады, жылжымайтын мүлікті және құқық белгілейтін құжаттарды Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу заңнамасында белгіленген тәртіппен алынатын санкциямен ғана алып қояды.

Егер борышкер ЖСО-мен байланысқа шықпаса және оның болатын жері белгісіз болса, ЖСО ішкі істер органдары, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет, Экономикалық тергеу қызметі арқылы борышкерді іздестіруді жариялау туралы қаулымен атқару құжатын орындау орны бойынша прокуратура органдарына жүгінуге тиіс. Борышкерді іздестіру жарияланған және оған өндіріп алуға болатын мүлік болмаған кезде атқарушылық іс жүргізу тоқтатыла тұрады. Борышкердің орналасқан жері анықталған немесе оның мүлкі анықталған кезде атқарушылық іс жүргізу қайта басталады. Борышкерді іздестіруді Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен ішкі істер органдары, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет, Экономикалық тергеу қызметі прокурордың санкциясымен жүзеге асырады. Борышкерді іздестіру жөніндегі шығыстар атқарушылық іс-әрекеттер жасау жөніндегі

шығыстарға жатады және сот борышкерден мемлекеттік бюджетке өндіріп алуға тиіс.

Борышкер бүкіл кезең үшін берешектің толық сомасын өтеген кезде атқарушылық құжаттардың орындалуын қамтамасыз етудің барлық қабылданған шаралары жойылуға жатады.

Жоғарыда аталған барлық әрекеттер мен борышкерден алимент өндіріп алу шаралары үшін жеке сот орындаушысының қызметіне ақы төлеу сомасы тоқсан сайын өндіріп алу сомасынан 1 АЕК құрайды [35].

Өндіріп алу бойынша негізгі проблемалардың бірі:

- жеке сот орындаушыларының алимент өндірісіне қызығушылығы жоқ;
- алимент өндірістерін жеке сот орындаушыларына біркелкі бөлу;
- борышкерлерді әкімшілік және қылмыстық жауапкершілікке тарту;
- борышкерлердің алимент міндеттемелерінен қасақана жалтаруы.

Жеке сот орындаушылары алимент өндіріп алғаны үшін тоқсан сайын өндіріп алу сомасынан тек 1 АЕК алады, бұл олардың алимент өндіріп алу жөніндегі қызметіне пропорционалды емес. Өйткені ЖСО борышкерден алимент өндіріп алу үшін көптеген әрекеттер жасайды. Көбінесе борышкерлер алимент төлеуден қасақана жалтарады (жалақыны жасырады, ЖСОБ-мен байланысқа түспейді, мүлікті әйелдеріне немесе ата-аналарына қайта ресімдейді немесе ЖСОБ-дан мүлдем жасырады). Егер ЖСО берешекті өндіріп алу сомасының 5-10% - алса, бұл олардың қызметінің сапасын жақсартса, ақылға қонымды болар еді.

Кәмелетке толмаған балаларды, сол сияқты он сегіз жасқа толған еңбекке жарамсыз балаларды асырап-бағуға ақшалай қаражат төлеу жөніндегі алименттік міндеттерді ата-анасының үш айдан астам уақыт бойы атқармағаны үшін не кәмелетке толған еңбекке қабілетті адамды соттың шешімі бойынша өзінің еңбекке жарамсыз ата-анасын күтіп-бағуға қаражат төлеуден үш айдан астам жалтарғаны не еңбекке қабілетті адамды соттың шешімі бойынша еңбекке жарамсыз ата-анасына қаражат төлеуден жалтарғаны үшін еңбекке жарамсыз және материалдық көмекке мұқтаж жұбайын (зайыбын) ұстау алты жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады [34]. Бұл мақала бар болса да, оны іс жүзінде қолдану өте аз, өйткені борышкерлер алимент міндеттемелерін орындауға еліктеу үшін шағын ақша аударымдары арқылы алимент төлеуден жалтару, жұмыс орны мен тұрғылықты жері туралы жалған мәліметтер беру, жұмыспен қамту орталығы арқылы жұмысқа орналасудан жалтару немесе мүлдем жасырынып, байланысқа шықпайды, сонымен қатар олар іздеуде, соның салдарынан атқарушылық іс жүргізу тоқтатылады.

Негізінен практикада Жеке тұлғаларға 5 АЕК мөлшерінде айыппұл салуға не бес тәулікке дейінгі мерзімге әкімшілік қамаққа алуға әкеп соғатын сот үкімін, сот шешімін немесе өзге де сот актісін және атқарушылық құжатты орындамағаны үшін, лауазымды адамдарға, жеке нотариустарға, жеке сот орындаушыларына, адвокаттарға – 20 АЕК мөлшерінде әкімшілік жауаптылыққа тарту қолданылады немесе бес тәулікке дейінгі мерзімге, шағын кәсіпкерлік субъектілеріне немесе коммерциялық емес ұйымдарға – 30 АЕК мөлшерінде, орта кәсіпкерлік субъектілеріне әкімшілік қамаққа алу – 40 АЕК, ірі кәсіпкерлік субъектілеріне – 50 АЕК 68 мөлшерінде. Борышкерлерді жауапкершілікке тарту сапасын жақсарту үшін ЖСО өкілеттіктерін ұлғайту арқылы борышкерлерді бақылауды жақсарту қажет, атап айтқанда, борышкер жұмыспен қамту орталығында ЖСО ұсынатын жұмыстардан жалтарған жағдайларда хаттама жасау арқылы борышкерді дербес тарту [34].

Кейбір алимент өндірістерінде борышкерлер қасақана жалтарады немесе жұмысқа орналаспайды. Осы фактілерге байланысты балалар қолма-қол ақшамен жеткіліксіз қамтамасыз етілген және өмір сапасы нашар. Осы факторды өзгерту үшін баланы әлеуметтік және материалдық қолдаумен айналысатын мемлекеттік алимент қорын құру қажет, ал осы қордың бюджеті борышкер бөлуі тиіс қаражатпен толықтырылатын болады. Осы қорға 3 ай бойы баланы қамтамасыз етуге ақшалай қаражат алмаған өндіріп алушылар жүгіне алады.

Талапкерлердің құқықтары мен мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету және олардың бастамасы немесе сот шешімі бойынша толық көлемде қолданылады.

Бірақ шет елдерде алимент өндіріп алу және балаларды қамтамасыз ету азаматтардың құқықтық санасы мен мемлекеттің қолдауы есебінен анағұрлым дамыған және көпфункционалды екенін атап өткен жөн [33].

Отбасы мен балалар қоғамның негізгі факторы болып табылады, сондықтан бүкіл қоғамның дамуындағы катализатор болып табылады. Отбасын нығайту және балаларды қамтамасыз ету-біздің қоғам мен мемлекетті дамытудың басым бағыттарының бірі. Мемлекет билік органдары атынан құқықтық қызметті жүзеге асыру кезінде ата-аналар мен балалардың алименттік міндеттемелерін қамтитын отбасылық-құқықтық салаларды өз қорғауына алуы қажет.

Отбасы құқығының негізгі қағидаты кәмелетке толмағандар мен еңбекке жарамсыз отбасы мүшелерінің құқықтары мен мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету болып табылады. «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Қазақстан Республикасы Кодексінің нормалары негізінен осы санаттағы адамдарды қорғауға бағытталған. Алимент міндеттемелерін қорғау мен орындауды мемлекет балалардың жағдайы мен өмір сүру сапасы бойынша барлық мәліметтер мен ережелерге және өмір сүру сапасын реттейтін және жақсартатын нормаларға ие болған жағдайда қамтамасыз етуге болады.

Зерттеу деректері бізге келесі тұжырымдарға келуге мүмкіндік берді:

Қолданыстағы заңнаманың нормаларына сәйкес алимент ерікті және сот тәртібімен өндіріліп алынады. Ерікті түрде алимент төлеу туралы келісім түсініледі және бұл әдіс соттан тыс тәртіппен алимент төлеуді білдіреді.

Бұл келісім алимент қаражатын төлейтін адам мен алимент алушы немесе оның заңды өкілі (қамқоршысы) арасында баланы, жұбайын, ата-анасын және т. б. асырауға мерзімді немесе біржолғы төлемдер туралы жасалады.

Өз кезегінде, келісім болмаған кезде өндіріп алушы сотқа жүгінуге және алимент бойынша берешекті айқындайтын ЖСО мәжбүрлеп өндіріп алуға атқарушы жазба ұсынуға құқылы.

Қолданыстағы заңнамаға сәйкес, алимент табысқа (табысқа) пропорционалды түрде немесе қаражатты өндіріп алатын балалардың санына байланысты нақты ақшалай сомада өндіріледі.

Іс жүзінде, алимент төлеуге міндетті борышкер жалған жалған анықтамалар беру арқылы немесе кірістерді толығымен жасыру арқылы табысы әдейі төмендетіледі.

Мұндай мәселеде Франция немесе Италия сияқты елдердің тәжірибесі бар, онда борышкер алимент төлеу туралы келісімсіз некеге тұра алмайды [35]

бұл жағымды әсер қалдырады, өйткені бұл процесс алдыңғы некедегі балалардың өмір сүру сапасын жақсартады.

Сондай-ақ балалар мен алиментке мұқтаж адамдарға материалдық қолдау ретінде мемлекеттік алимент қорын құру қажет.

Израиль мен Беларусь сияқты шет елдердің тәжірибесін, балаларды және отбасының басқа мүшелерін алиментпен қамтамасыз ету проблемаларын, сондай-ақ алимент міндеттемелерін орындамаудың жыл сайынғы өсуін ескере отырып, мемлекеттік алимент қорын құру туралы мәселе бұрынғыдан да өзекті болып отыр.

Алимент қорын құрудың негізі-балаға ата-анасын іздестіруге немесе оны жұмысқа орналастыруға қажетті кезеңге материалдық қолдау көрсету.

Бұл мемлекеттік қор балаларды тәрбиелеуге, отбасын, ана мен баланы қорғауға кепілдік беретін және балаларды қамтамасыз етуге байланысты көптеген әлеуметтік мәселелерді шешуге мүмкіндік беретін конституциялық ережелерді іске асыруға ықпал етеді.

Соңғы уақытта міндеттемелерді орындамаудың негізгі себептері ТЖ-ның мүдделілігі, сондай-ақ осы өндірістердің жүктелуі болып табылады.

Сондықтан, жеке сот орындаушылар палатасының алимент өндірістерін бөлудің белгілі бір критерийлері жоқ екенін атап өткен жөн, соның салдарынан кейбір ЖСО алимент өндірістерімен жүктеледі, ал кейбіреулерінде бұл өндіріс мүлдем жоқ. Осылайша, осы фактіні Республикалық жеке сот орындаушылары палатасының Жарғысында атап өтіп, барлық ЖСО-ге бөлінетін алимент өндірісінің тәртібі мен санын айқындау қажет.

Қорытынды

Мәжбүрлеп орындау институты азаматтар мен ұйымдардың құқықтарын іске асыру үшін өте маңызды. Нақты Сот төрелігі заңды күшіне енген сот актілері орындалатын сәтте орындалады деп есептеледі. Осыған байланысты, атқарушылық іс жүргізудің дұрыс құрылған жүйесі құқықтық мемлекет құруда үлкен рөл атқарады.

Қазақстан Республикасында ЖСО институтының қалыптасуының алдында қолданыстағы мәжбүрлеп орындау жүйесін реформалаудың ұзақ жолы болды. Оның қалыптасуының басталуы «атқарушылық іс жүргізу туралы» қолданыстағы заңның қабылдануы болып саналады. Зерттеу барысында Қазақстанда ТЖ институтын қалыптастыру хронологиясы белгіленді, сондай-ақ осы салада жүргізіліп жатқан мемлекеттік саясаттың тиімділігіне талдау жүргізілді, ТЖ институтын қалыптастыру мен жетілдірудің шетелдік тәжірибесі зерделенді.

ЖСО институтын одан әрі дамыту мақсатында Заң қабылданған сәттен бастап қазіргі уақытқа дейін бұл институт бірнеше рет өзгеріске ұшырағаны анықталды. Ең маңызды өзгерістер ТЖ мәртебесіне және оның құқықтары мен міндеттеріне, құзыретіне, кандидаттарды іріктеу тәртібіне, біліктілік талаптарына, лауазымға орналасу тәртібіне, қызметті ұйымдастыруға және т. б. қатысты болды.

Осы институттың дамуында ЖСО орындауға қабылданатын атқарушылық құжаттардың тізбесін кеңейту, атқарушылық құжаттардың жекелеген санаттарына қатысты оның айрықша құзыретін бекіту маңызды маңызға ие болды.

Сонымен қатар, қазіргі заманғы ТЖ институтын талдау және осы жұмыста жүргізілген талдау осы институтты одан әрі дамыту үшін бірқатар бағыттарды тұжырымдауға мүмкіндік берді:

1. Жыл сайын ТЖ-ға артып келе жатқан жүктеме және орындаудың тиімділігі мен сапасына әсер ететін;

2. Штатты ұлғайту мәселелеріне СИ-нің қызығушылығының болмауы, сондай-ақ өз кеңселерін ұлғайту үрдісінің іс жүзінде болмауы;

3. «Атқарушылық іс жүргізу туралы» Заңның 38-бабы 2-тармағының 2) тармақшасында көзделген негіз бойынша (атқарушылық құжаттардың түпнұсқаларын жоғалту тәуекелдерін азайту және орындау тиімділігін арттыру мақсатында) ЖСО-нің атқарушылық іс жүргізуді қозғаудан бас тарту тетігін жетілдіру қажеттілігі;

4. ТЖ жауапкершілігін қайта қарау және нәтижесінде тараптарға (өндіріп алушыға) елеулі залал келтірілген атқарушылық құжаттардың орындалуын қамтамасыз ету шаралары қабылданбаған немесе уақтылы қабылданбаған жағдайда.

5. ТЖ лицензиясының қолданылуын тоқтата тұру мерзімін таңдау мәселесін нормативтік реттеудің болмауы және заңнамада мерзімді таңдау өлшемшарттарының не тәсілдерінің болмауы.

Жоғарыда аталған мәселелер бойынша біз келесі шешімдерді ұсынамыз. ТЖ-ға артып келе жатқан жүктеме мәселесін шешу мақсатында және:

1. Тағылымдамадан және аттестаттаудан өтпей лицензия алуға құқығы бар адамдардың тізбесіне ЖСО көмекшілерін қосу қажет. Бұл жағдайда негізгі критерийлер сертификаттың, жоғары заң білімінің, ЖСОБ көмекшісі лауазымында кемінде екі жыл жұмыс өтілінің, сондай-ақ көмекшісі болып табылатын ЖСОБ-ның ұсыным хатының болуы болып табылады. Бұл өзгерістерді уәкілетті орган (Қазақстан Республикасының Әділет министрлігі) «атқарушылық іс жүргізу туралы» Заңның 142-бабының 5-тармағына енгізуі мүмкін. Көрсетілген ұсыныс «атқарушылық іс жүргізу туралы» Заңның 156-бабының 2-тармағына сәйкес ЖСО көмекшісі қызметке кірісер алдында ЖСОБ бағдарламалары бойынша кәсіптік оқытудан өтетіндігімен, процестік құжаттарды, оның ішінде АЙСОИП арқылы дайындауды жүзеге асыратындығымен, сондай-ақ атқарушылық іс жүргізу шеңберінде басқа да функцияларды орындайтындығымен негізделеді. Біздің ойымызша, бұл шара белгілі бір дәрежеде ЖСО санын ұлғайтуға ықпал етеді, сондай-ақ ЖСО көмекшісі лауазымын неғұрлым тартымды және перспективалы етуге мүмкіндік береді.

2. Атқарушылық іс жүргізуде медиация институтын дамыту жөнінде шаралар қабылдасын, ал болашақта ЖСО медиациясын кәсіби негізде жүргізуге құқық берсін;

3. «Атқарушылық іс жүргізу туралы» Заңның 38-бабы 1-тармағының 2) тармақшасында көзделген негіз бойынша бас тарту рәсімін жетілдіру, біздің ойымызша, атқарушылық құжаттың түпнұсқасын және қоса беріліп отырған барлық құжаттарды өндіріп алушыны бұл туралы міндетті түрде хабардар ете отырып, тиісті өңірлік ТЖ палатасына жіберу арқылы мүмкін болады. Бұл механизм құжатты мәжбүрлеп орындауға ұсыну мерзімін едәуір қысқартуға, Өндіріп алушының уақытша және қаржылық ресурстарын үнемдеуге мүмкіндік береді.

Бұдан басқа, уәкілетті орган «атқарушылық іс жүргізу туралы» Заңға өзгерістер мен толықтырулар енгізу жолымен ЖСО жауапкершілігін 6 ай мерзімге ЖСО лицензиясының қолданылуын тоқтата тұру түрінде өндіріп алушыға елеулі залал келтірген мәжбүрлеп өндіріп алу шараларын қабылдамағаны не уақтылы қабылдамағаны үшін ЖСО жауапкершілігі туралы норманы қайта қарауға болады деп санаймыз.

Бұдан басқа, сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін жою және бірыңғай құқық қолдану практикасын енгізу мақсатында уәкілетті органның «атқарушылық іс жүргізу туралы» Заңның 143-бабына лицензияның қолданылуын тоқтата тұру мерзімі белгіленуі не көрсетілген негіздердің

әрқайсысы үшін нақты мерзім көзделуі тиіс өлшемшарттарға қатысты өзгерістер енгізуі мүмкін деп санаймыз.

Алимент міндеттемелеріне қатысты қолданыстағы заңнаманың нормаларына сәйкес алимент ерікті және сот тәртібімен өндіріліп алынады. Ерікті түрде алимент төлеу туралы келісім түсініледі және бұл әдіс соттан тыс тәртіппен алимент төлеуді білдіреді.

Бұл келісім алимент қаражатын төлейтін адам мен алимент алушы немесе оның заңды өкілі (қамқоршысы) арасында баланы, жұбайын, ата-анасын және т. б. асырауға мерзімді немесе біржолғы төлемдер туралы жасалады.

Өз кезегінде, келісім болмаған кезде өндіріп алушы сотқа жүгінуге және алимент бойынша берешекті айқындайтын ЖСО мәжбүрлеп өндіріп алуға атқарушы жазба ұсынуға құқылы.

Қолданыстағы заңнамаға сәйкес, алимент табысқа (табысқа) пропорционалды түрде немесе қаражатты өндіріп алатын балалардың санына байланысты нақты ақшалай сомада өндіріледі.

Іс жүзінде, алимент төлеуге міндетті борышкер жалған жалған анықтамалар беру арқылы немесе кірістерді толығымен жасыру арқылы табысы әдейі төмендетіледі.

Мұндай мәселеде борышкер алимент төлеу туралы келісімсіз некеге тұра алмайтын Франция немесе Италия сияқты елдердің тәжірибесі жағымды әсер қалдырады, [38]өйткені бұл процесс алдыңғы некеден балалардың өмір сүру сапасын жақсартады.

Сондай-ақ балалар мен алиментке мұқтаж адамдарға материалдық қолдау ретінде мемлекеттік алимент қорын құру қажет.

Израиль мен Беларусь сияқты шет елдердің тәжірибесін, балаларды және отбасының басқа мүшелерін алиментпен қамтамасыз ету проблемаларын, сондай-ақ алимент міндеттемелерін орындамаудың жыл сайынғы өсуін ескере отырып, бұрынғыдан да өзекті болып табылатын мемлекеттік алимент қорын құру туралы мәселені шешеді.

Алимент қорын құрудың негізі-балаға ата-анасын іздестіруге немесе оны жұмысқа орналастыруға қажетті кезеңге материалдық қолдау көрсету.

Бұл мемлекеттік қор балаларды тәрбиелеуге, отбасын, ана мен баланы қорғауға кепілдік беретін және балаларды қамтамасыз етуге байланысты көптеген әлеуметтік мәселелерді шешуге мүмкіндік беретін конституциялық ережелерді іске асыруға ықпал етеді.

Соңғы уақытта міндеттемелерді орындамаудың негізгі себептері ТЖ-ның мүдделілігі, сондай-ақ осы өндірістердің жүктелуі болып табылады.

Сондай-ақ, жеке сот орындаушылар палатасының алимент өндірістерін бөлудің белгілі бір критерийлері жоқ екенін атап өткен жөн, соның салдарынан кейбір ЖСО алимент өндірістерімен жүктеледі, ал кейбіреулерінде бұл өндіріс мүлдем жоқ.

Осылайша, осы фактіні Республикалық жеке сот орындаушылары палатасының Жарғысында атап өтіп, барлық ЖСО-ге бөлінетін алимент өндірістерінің тәртібі мен санын айқындау қажет.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі

1. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30 тамыздағы Конституциясы // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000>.
2. Қазақстан Республикасы Президентінің «Ұлт жоспары – 100 нақты қадам» бағдарламасы.
3. Қазақ КСР-нің 1990 жылғы 23 қарашадағы «Қазақ КСР-суд кеме орналастыру туралы» Заңы. Күші жойылды-Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 25 желтоқсандағы № 132 Заңымен // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z900001400_
4. «Қазақстан Республикасындағы Құқықтық реформаның мемлекеттік бағдарламасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 1994 жылғы 12 ақпандағы № 1569 Қаулысы// https://adilet.zan.kz/rus/docs/K940001569_ жүгінген күні: 30.08.2023;
5. «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 30 маусымдағы № 253 Заңы. Күші жойылды-Қазақстан Республикасының 2010.04.02 № 253 Заңымен // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z980000253_ жүгінген күні: 30.08.2023;
6. «Қазақстан Республикасы сот жүйесінің тәуелсіздігін күшейту жөніндегі шаралар туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2000 жылғы 1 қыркүйектегі № 440 Жарлығы. Күші жойылды-Қазақстан Республикасы Президентінің 22-ші Жарлығымен 2010 жылғы қыркүйек № 1066 // https://adilet.zan.kz/rus/docs/U000000440_ жүгінген күні: 25.09.2023;
7. Қазақстан Республикасының ресми сайты <https://www.akorda.kz/ru/events/v-astane-sostoyalsya-iv-sezd-sudei-respubliki-kazahstan-v-rabote-foruma-sobravshego-okolo-200-delegatov-ot-sudeiskih-kollektivov-iz-vseh-reg>. Жүгінген күні: 25.09.2023;
8. Республикалық жеке сот орындаушылар палатасының ресми сайты // https://zhso.kz/index.php?view=catalog&main_cat=1&cat_id=10 жүгінген күні: 25.09.2023;
9. «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы № 858 Жарлығы // https://adilet.zan.kz/rus/docs/U090000858_ Ресей Федерациясының сот приставтары федералды қызметінің ресми сайты / / <https://fssp.gov.ru/>; жүгінген күні: 25.09.2023;
10. Қазақстан Республикасы Президентінің 2015 жылғы 20 мамырдағы "Ұлт жоспары – Мемлекет басшысының Бес институционалдық реформасын іске асыру жөніндегі 100 нақты қадам" бағдарламасы // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000100> жүгінген күні: 10.10.2023;
11. Батычко, в. т. шет елдердегі атқарушы өндіріс // Оңтүстік федералды университетінің жаңалықтары. – 2008. - 99-105 ББ;

12. «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» 2010 жылғы 2 сәуірдегі 261-IV Қазақстан Республикасының Заңы.
13. Валеев Д.Х. Ресейде атқарушылық іс жүргізудің тиімділігін арттыру мәселелері // сот шешімдері мен басқа органдардың актілерін мәжбүрлеп орындаудың тиімділігі - Efficiency of enforcement proceedings of court judgments and acts of other official authorities: Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдарының жинағы, Қазан қ. Қазан (Еділ) федералды университеті, 8-11 маусым 2011 ж. / Отв. парфенчиков және Д.х. Валеев. – М.: жарғы, 2011, 186-195 ББ жүгінген күні: 10.10.2023;
14. Ауешова Б.Т. Правовые аспекты развития исполнительного производства в свете Концепции правовой политики Казахстана // Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovye-aspekty-razvitiya-ispolnitelnogo-proizvodstva-v-svete-kontseptsii-pravovoy-politiki-kazahstana>. жүгінген күні: 10.10.2023;
15. Ткаченко В.В. Совершенствование организации деятельности службы судебных приставов // Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovershenstvovanie-organizatsiideyatelnosti-služby-sudebnyh-pristavov>. жүгінген күні: 10.10.2023;
16. Смольянова А.И., Губайдуллина Э.Х. Проблемы исполнения судебных решений в России в контексте правового статуса судебного пристава-исполнителя// Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-ispolneniya-sudebnyh-resheniy-v-rossii-v-kontekste-pravovogo-statusa-sudebnogo-pristava-ispolnitelya>. жүгінген күні: 10.10.2023;
17. Тумаков А.В., Рогачев Е.С., Миронова Л.Ю. Об организационно-правовом обеспечении функционирования института частных судебных приставов исполнителей в Российской Федерации // Вестник экономической безопасности, №6, 2020. – С. 256-259. жүгінген күні: 10.10.2023;
18. Официальный сайт Республиканской палаты частных судебных исполнителей // https://zhso.kz/index.php?view=catalog&main_cat=1&cat_id=10 жүгінген күні: 10.10.2023;
19. Информационный сервис Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры//<https://qamqor.gov.kz/portal/page/portal/POPageGroup/Services/Pravstat> жүгінген күні: 10.10.2023;
20. Исполнительное производство: Учебник / Под общ.ред.проф. В.В. Яркова. – Москва:Статут, 2020, 576 с. жүгінген күні: 10.10.2023;
21. «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 2 сәуірдегі 261-IV

- Заңы // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z100000261> жүгінген күні: 10.10.2023;
22. Атқарушылық іс жүргізу мәселелері бойынша Мемлекеттік қызметтер көрсету қағидаларын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Әділет министрінің 2020 жылғы 29 мамырдағы № 69 бұйрығы // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=33619178. жүгінген күні: 10.10.2023;
23. "Қазақстан Республикасы азаматтарының төлем қабілеттілігін және банкроттықты қалпына келтіру туралы" Қазақстан Республикасының 2022 жылғы 30 желтоқсандағы № 178-VII ҚР Заңы.
24. Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексі 2015 жылғы 31 қазандағы № 377-V ҚРЗ.
25. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 31 тамыздағы № 2444 Заңы. «Қазақстан Республикасындағы банктер және банк қызметі туралы».
26. 19.11.2021 жылғы ЖСОБ съезінде бекітілген Қазақстан Республикасы Жеке сот орындаушыларының кәсіби Ар-намыс кодексі // https://zhso.kz/index.php?view=catalog&cat_id=4.
27. Батычко, В. Т. Исполнительное производство в зарубежных странах // Известия Южного Федерального университета. – 2008. – С. 99-105;
28. Соловьева, С.В., Филиппов, В.В. Медиация в сфере исполнительного производства: Европейский опыт // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2014. – №3 (2). – С. 207-211;
29. «Қазақ КСР-сот жарғы орналастыру туралы» 1990 жылғы 23 қарашадағы Қазақ КСР Заңы. Күші жойылды-Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 25 желтоқсандағы № 132 Заңымен // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z900001400>
30. «Қазақстан Республикасындағы Құқықтық реформаның мемлекеттік бағдарламасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 1994 жылғы 12 ақпандағы № 1569 Қаулысы // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K940001569>
31. «Медиация туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 28 қаңтардағы № 401-IV Заңы // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000401> 28 «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 26 желтоқсандағы № 518 — IV Кодексі, 1-бап // [Электрондық ресурс] - қолжетімділік режимі. — URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1100000518>
32. «Қазақстан Республикасындағы Бала құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы № 345 Заңы 13 — бап// [Электрондық ресурс] - қолжетімділік режимі. — URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z020000345>
33. «Соттардың алимент өндіріп алуға байланысты істерді қарау кезінде заңнаманы қолдануы туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2019 жылғы 29 қарашадағы № 6 нормативтік қаулысы 2 // т.

- [Электрондық ресурс] — қолжетімділік режимі. — URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P190000006S>
34. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 4 мамырдағы № 437 Қаулысы. «Жеке сот орындаушысының қызметіне ақы төлеу мөлшерін бекіту туралы» 3-тармақ // [Электрондық ресурс] — қол жеткізу режимі. — URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1400000437> жүгінген күні: 10.10.2023;
35. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ кодексі. «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» 669 — бап// [Электрондық ресурс] - қол жеткізу режимі. — URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235> жүгінген күні: 10.10.2023;